

Alankomaalainen globaalissa verkossa

Jan Huygen van Linschotenin aika Etelä-Aasiassa 1583–1588

Joonas Läpikivi

Pro gradu -tutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, Euroopan ja maailman historia

Historian, kulttuurin ja taiteidentutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Lokakuu 2025

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu
Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu

Tutkinto-ohjelman nimi, oppiaine Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, filosofian maisteri, Euroopan ja maailman historia

Etunimi Sukunimi Joonas Läpikivi

Tutkielman otsikko Hollantilainen globaalissa verkossa – Jan Huygen van Linschotenin aika Etelä-Aasiassa 1583–1588.

Sivumäärät: 66

Tämän tutkielman aihe on 1500-luvun protoglobalisaatio, jota tutkin alankomaalaisen Jan Huygen van Linschotenin *Itinerarion* (1596) englanninkielisen uudelleenjulkaisun avulla (1885). Tutkimuskysymys on, kuinka Linschotenin *Itinerario*-teoksen tiedoissa ja havainnoissa nousee esille 1500-luvun protoglobalisoitua maailma. Tutkimusmenetelmä noudattelee historiantutkimukselle perinteistä tarkkaa kontekstualisointia, lähdekriittisyyttä sekä lähilukua. Alkuperäisaineisto on jaettu temaattisiin lukuihin, joissa keskitytään erilaisiin protoglobalisaation ilmenemistapoihin. Tämän lisäksi keskeisenä teoksena on William ja John Robert McNeillin *Verkottunut ihmiskunta*, joiden ajatus koko maailmaa koskevasta yleismaailmallisesta verkosta tuo esille konkreettisesti 1500-luvun protoglobalisaatiota. *Itinerariosta* voidaan päätellä varhaismodernin ajan globalisaation olleen rajallista, jonka myötä olisi tarkempaa puhua protoglobalisaatiosta. Protoglobalisaatio koski lähinnä urbanisoituneita alueita, joissa oli vahva merenkulun perinne ja ennestään yhteyksiä muihin alueisiin. Eurooppalaisten merenkulun, sotateknologian ja kirjanpainotaidon takia protoglobalisaation prosessi kiihtyi, kun aiemmin epäsuorassa kontaktissa olleiden alueiden ja ihmisten välille syntyi suurempia vuorovaikutussuhteita. Tämän lisäksi 1500-luvulla esiintyi jo globaalin mittaluokan ilmiöitä, kuten esimerkiksi hopean virtaaminen ympäri maailmaa tai Portugalin perustama globaali valtakunta *Estado da India*. Teoksesta tulee esille myös protoglobalisaation negatiivisempia puolia, kun eurooppalaisten kirjoittivat halventavasti ja toiseuttavasti kohtaamistaan kulttuureista ja ihmisistä. Tästä huolimatta *Itinerarion* kaltaiset teokset ja Linschotenin kaltaiset uteliaat ja tiedonjanoiset ihmiset olivat edistämässä maapallon yhdentymistä jo varhain. Näiden lähdetyyppien kohdalla on huomioitava vahva eurooppalaiskeskeisyys, jolloin täytyy kriittisesti suhtautua tekstien sisältöön.

Avainsanat: protoglobalisaatio, ylijärjestyminen, matkakirjallisuus, varhaismoderni aika

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Maailma avartuu nuorelle alankomaalaiselle	5
1.2	Tutkimustilanne ja -kysymys	7
1.3	Alkuperäisaineistosta	10
2	<i>Itinerario</i> avaimena vieraaseen	14
2.1	Tiedon kerääjä ja jakaja	14
2.2	Linschoten varhaismodernina antropologina	22
3	Liikkuva ihminen 1500-luvulla	31
3.1	Yhdentyneet verkostot	31
3.2	Ylirajaisuus varhaismodernina aikana	41
3.3	Portugalin Goa – protoglobaalin maailman kuuma piste	51
4	Loppuluku	59
	Lähteet	63

1 Johdanto

1.1 Maailma avartuu nuorelle alankomaalaiselle

Varhaismodernin ajan alussa Espanja ja Portugali laajentuivat uusille alueille kaukaisten merien taakse. Tätä ennen vuonna 1494 Portugali ja Espanja jakoivat Paavin siunauksella tämän ”uuden maailman” Tordesillasin sopimuksella.¹ Valtameret, pitkät etäisyydet ja teknologian rajoitteet eivät enää estäneet saavuttamasta maailman kaukaisia kolkkia, niiden asukkaita ja resursseja. Espanjan imperiumi keskittyi lähinnä Amerikan mantereille, kun taas Portugalin vaikutuspiiri levisi Aasiaan. Tätä kuningaskuntaa kiinnosti Aasiassa eniten maustekauppa. Eurooppalaisen sotateknologian turvin Portugali ylläpiti asemiaan idän kaukaisilla merillä lukuisten merilinnoitusten avulla. Portugalin haastajina olivat paikalliset valtakunnat, ottomaanit ja englantilaiset merimiehet. Tämän portugalialisten Aasiaan perustamansa valtakoneiston, *Estado da Indian*, pääkaupunkina toimi nykyisessä Intiassa edelleen sijaitseva Goan kaupunki, joka oli eloisa oman aikansa monietninen keskus.

Samaan aikaan Aasian mantereella vaikutti voimakkaita valtakuntia: ottomaanit ja safavidit Lähi-idässä, Kiinan Ming-dynastia, Intian mogulien valtakunta sekä Kaakkois-Aasian urbani-soituneet ja toisiinsa verkostoituneet valtakunnat. Näistä valtakunnista Kiina oli vahvin ja mahtavin, jonka hyödykkeiden ja markkinoiden perässä eurooppalaiset olivat. Itä-Afrikan rannikko oli ollut jo keskiajalta lähtien yhteyksissä Länsi-Intian rannikkokaupunkeihin merireittien avulla.² Kyse oli kahden mantereen erillisestä kehityksestä, mutta myös kasvavien yhteyksien ja kohtaamisen kasvusta 1500-luvulta eteenpäin.

”I found my mine so addicted to see and travaile into strange Countries, thereby to seeke some adventure, that in the end to satisfie my selfe”.³ Tässä kiteytyy nuoren varhaismodernin eurooppalaisen miehen motiivi lähteä tutkimaan maailmaa. Näin alankomaalaisyntyinen John Huyghen van Linschoten kirjoitti vuonna 1596 julkaisemassaan *Itinerarios*sa viiden vuoden oleskelustaan Intiassa. Lause on kuvaava osoitus 1500-luvulla tapahtuneesta muutoksesta, jossa eurooppalaisten käsitys maailmasta ja sen kansoista laajeni koskemaan Amerikan,

¹ Coatsworth et al. 2015, 11.

² Scammel 1981, 234.

³ Linschoten (1598) 1885, 1.

Afrikan ja Aasian mantereita. Seikkailunhalu ja liikkumisen muutokset tarjosivat mahdollisuuksia kohdata uutta ja vierasta.

Jan Huygen van Linschoten syntyi Haarlemin kaupungissa joko 1562 tai 1563. Haarlem ja muu Espanjan Alankomaiden alue kävi Linschotenin aikana itsenäisyysotaa Espanjaa vastaan, joka vuonna 1579 tulisi muodostamaan Yhdistyneet Alankomaiden provinssit, eli Alankomaiden tasavallan.⁴ Hän syntyi katoliseen perheeseen ja sai humanistisen koulutuksen. Luoteis-Euroopan kaupungistunut kulttuuri oli oppineisuuden ja humanismin keskus. Siellä vaikuttivat muun muassa filologian uranuurtaja Erasmus Rotterdamilainen⁵ ja antwerpilainen karttojen tekijä Abraham Ortelius⁶, joka myös kehitteli ideaa varhaismodernin ajan kosmopoliittisuudesta, eli maailmankansalaisuudesta⁷. Linschoten seurasi veljiään Portugaliin, joka oli tuolloin yleinen käytäntö alankomaalaisille nuorille miehille. Välimeren ympäristö kaupunkineen tarjosi taloudellisia ja tiedollisia mahdollisuuksia.⁸ Linschoten sai töitä Goan arkkipiispan alaisena veljensä kontaktien kautta. He ilmoittautuivat vapaaehtoisiksi palvelemaan Portugalin alaisuudessa Intiassa, jonne he saapuivat vuoden 1583 syyskuussa. Heidän reittinsä kulki Etelä-Amerikan rannikon kautta Afrikkaan Hyväntoivonniemen ympäri, jossa he tekivät kahden viikon pysähdyksen nykyisen Mosambikin alueelle ennen Goan saapumista.⁹ Goa oli Linschotenin asuinpaikkana Intiassa vuodesta 1583 vuoteen 1588, jossa hän oli arkkipiispan palveluksessa. Hänen saapumisensa aikaan Goassa oli arviolta 60 000 asukasta, joista 1500 oli portugalilaisia ja heidän jälkeläisiään.¹⁰ Hän teki vain muutamia retkiä manner-Intiaan.¹¹ Tästä huolimatta hän sai teokseensa tietoa keskustelemalla muiden eurooppalaisten, merimiesten ja Goan sivistyneistön kanssa.¹²

Portugalilaiset valloittivat Intian länsirannikolla sijainneen Goan vuonna 1510¹³, joka oli jo ennestään tärkeä satamakaupunki Intian valtamerellä. Tämä oli oleellinen tekijä portugalilaisen tulon kannalta. Varhaismodernin ajan kolonisaatiossa satama oli tärkein vaatimus eurooppalaisille, jotka havittelivat kaupankäynnin hallitsemista. Portugali alkoi rakentaa paikalle

⁴ Wirta et al. 2023, Johdanto.

⁵ britannica.com [haettu 23.10.2025.]

⁶ britannica.com [haettu 23.10.2025.]

⁷ Saldanha 2011, 154.

⁸ Saldanha 2011, 150–154.

⁹ Linschoten 1885, 18–23.

¹⁰ Saldanha 2011, 162.

¹¹ Lach 1965, 198.

¹² Saldanha 2011, 154.

¹³ Scammel 1981, 238.

urbaania vallan keskusta ja tukevaa jalansijaa Aasian. Tähän kuului vanhan rakennuskannan uusiminen sekä paikallisten asukkaiden korvaaminen portugalilaisilla.¹⁴ Vuonna 1518 Portugalin kuningas Manuel I antoi Goalle kaupungin statuksen. Goaan perustettiin portugalilaisista koottu valtuusto hallinnoimaan kaupungin asioita, jolloin siitä virallisesti tuli osa globaalisti laajentunutta Portugalin kuningaskuntaa. Lisää asukkaita saatiin 1520-luvulla, kun Portugali kärsi nälänhädästä. Tämä edesauttoi Portugalin Goan kasvua urbaaniksi keskuksesi.¹⁵ Sen merkitystä selittääkin historioitsijoiden kaupungille antamat lisänimet: ”Intian Rooma” ja ”idän Sodoma ja Gomorra”.¹⁶

Linschotenin tausta loi hänelle edellytykset lähteä tutkimaan laajenevaa maailmaa. Portugalin ja Espanjan kuningaskuntien 1500-luvun kestänyt hegemonia maailman merillä mahdollistivat hänen matkansa kaukaisiin ja eurooppalaisten näkökulmasta tutkimattomiin maihin. Nämä varhaiset siirtomaavallat tarjosivat toimintaympäristön Linschotenin kaltaisille seikkailunhaluisille eurooppalaisille oppineille, jotka levittivät tietoa uudesta ja vieraasta eteenpäin uusille sukupolville. Tämä tukee ajatusta Linschotenista uuden nousevan ammatin edustajana, 1600-luvun Alankomaiden Itä-Intian kauppakompanian kauppiastiedemiehenä.¹⁷

1.2 Tutkimustilanne ja -kysymys

Aiempi Linschoten-aiheinen tutkimus liittyy tiedollisiin teemoihin. Arun Saldanhan artikkeli ”The Itineraries of Geography: Jan Huygen van Linschoten’s Itinerario and Dutch Expeditions to the Indian Ocean, 1594–1602” käsittelee maantieteellistä tietoa kolonisaation edesauttajana. Linschotenin teos oli myös mukana alankomaalaisten tiedollisessa harppauksessa koskien Intian valtamerta.¹⁸ Aerie Posin artikkeli ”A Stranger’s Testimony: Some of Jan Huygen van Linschoten’s Views on and from Goa Compared with Portuguese Sources”, keskittyy hänen Goassa viettämään aikaansa ja tiedonkeruuseen. Vastaavanlaisesti Nuno Vila-Santan tuore artikkeli ”A Spy or a Go-between?: Jan Huygen van Linschoten, the Itinerario and the Rise of Dutch Overseas Expansion (1583–1611)” käsittelee *Itinerarion* merkitystä portugalilaisten salassa pitämän tiedon leviämisestä teoksen monien käännösten kautta. William Elginin

¹⁴ Malekandathil 2009 13–17.

¹⁵ Malekandathil 2009 18–19.

¹⁶ McKew 1964, 80.

¹⁷ Vila-Santa 2024, 320–321.

¹⁸ Saldanha 2011, 149.

Miamin yliopistosta vuonna 2021 tehty maisterintutkielma *The Itinerary of Jan Huygen van Linschoten: Knowledge, Commerce, and The Creation of the Dutch and English Trade Empires* käsittelee miten alankomaalaiset ja englantilaiset hyötyivät merkittävästi Linschotenin kirjoituksista ja tarjoamasta tiedosta. Ivo Kamps on puolestaan tarkastellut Linschotenin kirjoituksia muusta kuin tiedon näkökulmasta. Hänen artikkelinsa ”Colonizing the colonizer: A Dutchman in Asia Portuguesa” tuo esille postkolonialistista näkökulmaa tarkastelemalla kriittisesti Linschotenin halventavaa tapaa kirjoittaa aasialaisista ja portugalilaisista.

Ilmiöt, joita tutkielmassa tarkastelen, ovat protoglobalisaatio ja ylijärjestyminen. Tutkin näitä ilmiöitä Linschotenin *Itinerariossa* esiin nousevien esimerkkien kautta. Tutkijat ovat määritelleet globalisaatiota eri tavoin. Jan De Vries on artikkelissaan ”The Limits of Globalization in the Early Modern World” tuonut esille globalisaation rajoitteita varhaismodernina aikana. De Vries nostaa esille maailmanlaajuisen kaupankäynnin globalisaation määrittäjänä. Vaikka tavat, tiedot ja taidot ovat liikkuneet pitkiä matkoja jo esihistorialliselta ajalta lähtien, oli tämä De Vriesin mukaan epäsuoraa ja hidasta.¹⁹ Huomio kiinnittyy erityisesti kaukaisten yhteisöjen kontaktien suoraviivaisuuteen ja eri asioiden liikkumisen nopeuteen. Globalisaation käsitettä ei voida käyttää kuvamaan kaikkia aikakausia, koska maailmanlaajuisia kontakteja ei ollut vielä olemassa.

Perustelut protoglobalisaation käytölle tässä tutkielmassa löytyvät Anne Gerritsenin ja Giorgio Riellon kirjasta *The Global Lives Of Things: The Material Culture of Connections in the Early Modern World*. Teoksen esipuheessa he tuovat esille protoglobalisaation käsitteen, eli ensimmäisen globaalien ajan.²⁰ Kirja keskittyy materiaaliseen kulttuuriin ja tavaroiden globaaliin vaihtoon ja liikkumiseen, mutta tätä voidaan soveltaa myös ihmisten liikkumiseen. Gerritsen ja Riello ovat kirjoittaneet materiaalien asioiden ”globaalista elämästä”. Linschotenin *Itinerariota* tutkimalla voidaan lisäksi tehdä havaintoja abstraktien käsitteiden liikkumisesta.

Linschotenin kohdalla on mielekkäämpää puhua protoglobalisaatiosta, eli globalisaation varhaisista vaiheista. 1500-luvulla alkanutta prosessia kohti nykyistä maapallon yhdentymistä ei voi jättää huomiotta. De Vries on tuonut esille 1500-luvun eurooppalaisen globalisaation hitaan etenemisen. Valtamerireittien kautta kaukaiset alueet olivat yhteyksissä toisiinsa.²¹

¹⁹ De Vries 2010, 710.

²⁰ Gerritsen & Riello, 2015, ”Abstract”.

²¹ De Vries 2010, 710.

Globaalista tiedon liikkumisesta kertoo, että tuhansien kilometrien päässä olevista paikoista ja ihmisistä oli saatavilla tietoa. Linschotenilla oli tässä oma roolinsa tiedon tuottajana ja välittäjänä. Protoglobalisaatio on siksi tarpeellinen käsite erottamaan se modernina aikana tapahtuneesta globalisaatiosta. Jan Aart Scholte pohtii kirjassaan *Globalization – a critical introduction* globalisaation määrittelyä ja käsitteen historiaa. Hän on tuonut esille, että globalisaatio on ilmiönä vanha, mutta vasta 1960-luvulta lähtien se voimistui ja laajentui ennennäkemättömästi.²²

Ylirajaisuuden käsitettä sovellan tutkielmassani varhaismodernin ajan protoglobalisaatioprosessiin. Akira Iriyen teoksessa *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future* ylirajainen historia tarkoittaa yhteyksien tutkimista yksilöiden, ei-kansallisten identiteettien ja toimijoiden kautta, jossa kansallisuudella ei ole suurta merkitystä.²³ Maija Urposen teoksessa *Ylirajaisia suhteita* taas pohditaan ylirajaisuuden käsitteen käyttöä tutkimuksessa. Iriye on todennut, että globaali historia²⁴ ja ylirajainen historia jakavat tiettyjä piirteitä; molemmat katsovat yli kansallisten rajojen, etsivät yhteyksiä ja keskittyvät koko ihmiskunnalle merkittäviin aiheisiin ja ilmiöihin.²⁵ 1500-luvun kontekstin kannalta voi olla hankalaa käyttää ylirajaisuuden käsitettä. Tuona aikana ei ollut modernien kansallisvaltioiden kaltaisia järjestelmiä ja niihin liittyviä käsityksiä valtioiden rajoista. Siksi keskityn 1500-luvun merkittävään valtakuntaan, joilla oli mahdollisuus liikuttaa ihmisiä, eläimiä, tavaroita ja aatteita yli maiden ja merten.

Protoglobalisaation sekä ylirajaisuuden kannalta tämän tutkielman kulmakivenä toimii William McNeillin ja hänen poikansa John Robert McNeillin teos *Verkottunut ihmiskunta*. Siinä McNeillit hahmottavat maailman historiaa verkostojen avulla. He määrittelevät ne ihmisiä toisiinsa kytkeviksi yhteyksiksi, jotka ohjasivat ja koordinoivat ihmisten jokapäiväisiä pyrkimyksiä ja toimia. Teoksessa esiintyy yleismaailmallisen verkon idea, jonka muodostuminen alkoi McNeillien mukaan 1500-luvulla.²⁶ Ajatus yleismaailmallisesta verkosta auttaa hahmottamaan protoglobalisaation kehityskulkua ja esimerkiksi sitä, kuinka ylirajaisuus toimii siinä.

²² Scholte 2000, 8.

²³ Iriye 2013, 15.

²⁴ Ks. esim. Iriye 2013, 9–10. Globaali historia tarkoittaa niiden ilmiöiden ja kehityskulkujen tutkimista, joissa valtioiden rajoilla ei ole merkitystä, sillä ne ylittävät ja läpäisevät ne laajudellaan.

²⁵ Iriye 2013, 11.

²⁶ McNeill 2006, 20–21.

Tutkielman tueksi käytän matkakirjallisuuden historiaa käsitteleviä teoksia. Rudolf Dekkerin artikkeli ”Dutch Travel Journals from the Sixteenth to the Early Nineteenth Centuries” käsittelee alankomaalaisten tuottamaa matkakirjallisuutta 1500-luvulta alkaen. Tärkeää taustatietoa tutkielmaan tarjoaa Gerald Macleanin luku ”Early Modern Travel Writing (1): Print and Early Modern European Travel Writing” teoksesta *The Cambridge History of Travel Writing*. Matkakirjallisuuden lisäksi tutkielmaa varten tuli perehtyä 1500-lukuun. Donald Lachin teos *Asia in the making of Europe* auttaa ymmärtämään niin Eurooppaa kuin Aasiaa. Alexander Hennin *Hindu-Catholic Encounters in Goa* avaa 1500-luvun Goan kaupungin historiaa. Cambridgen yliopiston julkaisema *Global Connections, Politics, Exchange, and Social Life in World History Volume II* ensimmäinen osio taas käsittelee globaaleja yhteyksiä monista näkökulmista vuosina 1500–1700.

Itinerarion kuvaama varhaismodernin ajan globalisaatio oli hitaampi prosessi, jonka myötä tässä gradussa puhutaan protoglobalisaatiosta. Kyse on siis esiasteesta, josta oli kyllä havaittavissa selkeitä muutoksia, mutta nämä muutokset olivat rajallisia. Tutkimuskysymys on tältä pohjalta, kuinka Linschotenin *Itinerario*-teoksen tiedoissa ja havainnoissa nousee esille 1500-luvun protoglobalisoituva maailma.

1.3 Alkuperäisaineistosta

Alkuperäisaineistona käytän vuonna Hakluyt Society²⁷ -seuran vuonna 1885 julkaisemaa *The voyage of John Huyghen van Linschoten to the East Indies: from the old English translation of 1598, the first book containing his description of the East*. Teos on kaksiosainen. *Volume I*, jota käytän tutkielmassa kokonaisuudessaan ja *Volume II*, josta käytän kaksi viimeistä lukua, jotka käsittelevät tapahtumia Intiassa ja Linschotenin matkaa takaisin Eurooppaan. Linschoten alkoi kirjoittamaan teostaan paluumatkalla Eurooppaan, joka alkoi 1589. Laivamatkalla hän joutui pysähtymään Azorien saarille, jonne Linschoten jäi toisen hollantilaisen suostuttelemana vuoteen 1591 asti.²⁸ Arun Saldanhan mukaan Azoreilla Linschoten kokosi suurimman osan teoksestaan.²⁹ Tuloksena oli neljän teoksen kokonaisuus, jotka julkaistiin eri aikoihin. Vuonna 1595 julkaistiin *Reys-gheschrift*, joka oli navigointiopas Aasiaan ja *Extract* joka oli

²⁷ hakluyt.com. Hakluyt Society on vuonna 1846 perustettu tieteellinen seura, joka julkaisee tutkijoiden toimittamia, retkiin ja tutkimusmatkoihin liittyviä alkuperäislähteitä. Seura on nimetty englantilaisen Richard Hakluytin (1552–1616) mukaan. Hän keräsi ja toimitti Englantiin liittyviä matkateoksia. hakluyt.com. [haettu 20.8.2025.]

²⁸ Linschoten (1598) 1885, xxvii.

²⁹ Saldanha 2011, 153.

kartoitus espanjalaisten valloituksista. Vuonna 1596 julkaistiin *Beschryvinghe*, jossa kuvataan Etelä-Atlantin rannikoita. Näistä neljästä teoksesta alkuperäinen hollanninkielinen *Itinerario* julkaistiin vuonna 1596.³⁰ Tutkin *Itinerarion* englanninkielisen käännöksen (1598) uudelleenjulkaisua vuodelta 1885. Linschotenin teoksen nimeen viitataan selkeyden vuoksi *Itinerario*-nimellä, koska se oli alkuperäinen hollanninkielinen nimi ja sitä käytetään niin tutkimuskirjallisuudessa kuin vuoden 1885 julkaisussa

Saldanha mukaan Linschoten omisti *Itinerarion* Alankomaiden silloiselle poliittiselle johdolle, tarkoituksenaan hyödyttää tietoillaan maanmiehiään.³¹ Linschotenia tutkineet Ivo Kamps ja Nuno Vila-Santa ovat myös todenneet, että *Itinerario* oli kirjoitettu alankomaalaiselle lukijakunnalle.³² Linschotenin teosten sisältö, erityisesti navigointia ja kaupankäyntiä koskevat tiedot olivat haluttuja myös Alankomaiden ulkopuolella, erityisesti Länsi-Euroopan maihin. *Itinerariota* käännettiin englannin lisäksi myös latinaksi, saksaksi ja ranskaksi.³³ Tämä kertoo teoksen merkityksestä omalle ajalleen.

Käännöksiä käsitellessä tulee olla tarkka oikeiden merkitysten suhteen, koska ne muuttuvat aina hieman alkuperäisestä viestistä. Kuitenkin korjaukset sekä huomiot vuoden 1885 julkaisun lähdeviitteissä ovat hyödyllisiä. Ne voivat toimia itsessään lähdemateriaalina, koska niihin on lisätty yksityiskohtaisiakin tietoja, joiden pituus vaihtelee parista lauseesta koko sivun mittaisiin teksteihin. Kyseinen uudelleenjulkaisu on laadukas ja selkeästi luettava, joka paikkaa ja huomauttaa virheistä ja puutteista, kohdistuen ne Linschotenin alkuperäiseen tekstiin. Tämä kuitenkin tarkoittaa myös sitä, että näitä korjauksia tulee lukea 1880-luvun englantilaisesta näkökulmasta.

Teoksen ongelmana on, miten selkeästi erottaa Linschotenin omat ajatukset ja kokemukset tekstistä. Hän koosti teoksensa oman ja muilta keräämänsä tiedon pohjalta. Teos sisältää runsaasti intertekstuaalisia elementtejä itsessään, johon vuoden 1885 englanninkieliset viittaukset tuovat oman lisänsä. Toinen merkittävä haaste on selkeä Eurooppa-keskeisyys. Teoksen kuvaama maailma oli aikansa eliitin näkökulma, jossa tietyt asiat jäivät varjoon. Teoksesta voi lähiluvulla ja kontekstin huomioon ottamalla pyrkiä tuomaan esille myös muita näkökulmia.

³⁰ Saldanha 2011, 157.

³¹ Saldanha 2011, 160–167.

³² Kamps 2001, 174; Vila-Santa 2024, 317.

³³ Vila-Santa 2024, 320; Elgin 2021, 65.

Arun Saldanha on kirjoittanut vuoden 1885 uudelleenjulkaisun palvelleen brittiläistä orientalismia, ja lisänsen kiinnostusta eurooppalaisten tekemiin ”löytöretkiin”. Hän myös huomauttaa editoijana toimineen Arthur Coke Burnellin tutkineen sanskritin kieltä.³⁴ Burnellin tausta tulee selkeästi esille hänen lisäämissään viitteissä, jotka käsittelivät sanskritia tai muuta hindulaisuuteen liittyvää.³⁵ Orientalismi tarkoittaa länsimaiden 1700– ja 1800 –luvulla harjoittamaa Aasia-tutkimusta ja taiteellista suuntausta. Yleisellä tasolla se tarkoitti innostusta ja kiinnostusta ”orienttiin” eli Aasiaan. Edward Said toi käsitteen tunnetuksi samannimisellä teoksellaan vuodelta 1979, joka liitti orientalismin osaksi länsimaista imperialismia.³⁶ *Itinerarion* uudelleenjulkaisu tapahtui brittien hallitessa Intiaa imperialistisin ottein. Tämä todennäköisesti teki Linschotenin teoksesta kiinnostavan aikalaisille ja uudelleenjulkaisemisen arvoisen. Huomioitavaa on Linschotenin taustat eurooppalaisena miehenä sekä käsiteltävästä ajanjakso, jolloin kontaktit ja kohtaamiset Euroopan ulkopuolisten kanssa olivat vasta pääsemässä alkuun. Hänellä oli oma osansa eurooppalaisten ekspansiossa maailman merille, ja suora vaikutus koloniaaliseen tiedontuotantoon.

Ivo Kamps on tutkinut tätä puolta *Itinerariosta*, mutta myös Edward Saidin *Orientalismi*-teosta voidaan hyödyntää, mutta kriittisellä varovaisuudella. Saidin teoksessa pureudutaan 1700- ja 1800-lukujen imperialismiin vaikutuksiin orientalismin muodossa, jonka myötä sitä ei voi suoraan heijastaa 1500-lukuun. Hector Roddanin artikkeli ”Orientalism is a Partisan Book’: Applying Edward Said’s Insights to Early Modern Travel Writing” tuo tähän liittyen hyödyllisiä näkemyksiä. Siinä käsitellään Saidin orientalismin käytön haasteita varhaismodernin ajan matkakirjallisuudessa eri aiheeseen perehtyneiden tutkijoiden avulla. Siinä esimerkiksi esitellään englantilaisten keskuudessa vallinnut ”ottomanismi”, jossa ottomaaneja herjataan kateudesta ei-eurooppalaisen valtakunnan menestymisestä. Lisäksi esitellään ”varhaismodernin orientalismin” idea, joka kumpusi kristinuskon ja islamin välisestä kamppailusta.³⁷ Näiden avulla voidaan kriittisesti tarkastella Linschotenin *Itinerarion* sisältämiä kuvauksia kulttuurisista kohtaamisista unohtamatta teoksen ajallista kontekstia.

³⁴ Saldanha 2011, 160.

³⁵ Burnell 1885, 239, 276, 305.

³⁶ britannica.com. [haettu 15.7.2025.]

³⁷ Roddan 2016, 173–174.

Tutkielmaa ohjaa temaattinen tapa käsitellä teoksen sisältöä. Alkuperäisaineistosta olen poiminut eri temaattisiin aihepiireihin liittyviä kohtia, jotka vaikuttavat parhaiten välittävän 1500-luvun protoglobalisaatiota. *Itinerario* on verrattain laaja teos, ja se sisältää monipuolisesti erilaista tietoa ja kuvauksia, joten temaattinen jaottelu on luontevin ratkaisu teoksen tutkimiseen. Kaiken lisäksi teosta pitää tarkastella varhaismoderninajan tutkimus- tai matkakirjallisuuden lainalaisuudet huomioon ottaen. Ensimmäinen käsittelyluku keskittyy teoksen sisältämän tiedon analysoimiseen. Toinen käsittelyluku keskittyy temaattisesti siihen, miten *Itinerario* ja Linschotenin havainnot heijastelevat 1500-luvun maailmaa. Kaikkia näitä tarkastellaan protoglobalisaation näkökulman kautta.

2 *Itinerario* avaimena vieraaseen

Tässä luvussa keskityn Linschotenin *Itinerarion* syntytaustaan, sen rooliin vanhan tiedon levittäjänä ja uuden tiedon tuottajana. Asetan teoksen 1500-luvun protoglobalisoituvaa maailmaan, jossa kirjat antoivat eurooppalaisille yksityiskohtaisempaa tietoa vieraista maista. Ensin käyn läpi Linschotenin teosta varhaismodernin ajan matkakirjallisuuden näkökulmasta. Sen jälkeen keskityn Linschotenin kuvauksiin erilaisista ihmisistä, heidän tavoistaan ja uskomuksistaan. Tavoitteena on käsitellä protoglobalisaation mahdollistamia kulttuurisia kohtaamisia.

2.1 Tiedon kerääjä ja jakaja

Arun Saldanha on todennut, että *Itinerario* oli 1500- ja 1600-lukujen taitteessa luomassa uutta globalisaation vaihetta.³⁸ Linschotenin matka ja asuminen Intiassa oli esimerkki kasvaneesta kiinnostuksesta tietää enemmän Euroopan ulkopuolisesta maailmasta, johon vaikutti aiemmista retkistä kirjoitetut teokset. Linschoten kirjoittaa:

Beeing young, [and living idleye] in my native Countrie, sometimes applying my selfe to the reading of Histories, and straunge adventures, wherein I tooke no small delight, I found my minde so much addicted to see and travaile into strange Countries, thereby to seeke some adventure, that in the end to satisfie my selfe...³⁹

Teos alkaa tarpeesta ja halusta tietää lisää tuntemattomasta. Tätä tarvetta ovat tyydyttäneet aiemmin julkaistut matkakirjallisuusteokset. Niitä voi pitää 1500-luvun tietopankkeina, jotka sisälsivät esimerkiksi maantieteellistä, etnografista ja merenkulkuun liittyvää tietoa. Kiinnostavaa on pohtia *Itinerarion* suhdetta aikaisempiin matkakirjallisuuden teoksiin sekä laajemmin 1500-luvun tiedonkulun murrokseen, ja miten ne vaikuttivat varhaiseen globalisaatioprosessiin.

1500-luvun protoglobalisaation aikana eurooppalaisille kaukaiset maat saavutettiin valtameripurjehdusten avulla, joka merkitsi vieraan kohtaamista ja maailmaa koskevan tiedon uudistumista. Tässä kirjoilla oli oleellinen rooli, ja Linschotenin teoksella oli siinä oma paikkansa. Ennen teoksensa julkaisemista 1590-luvulla Euroopassa oli levinnyt tiedon jakamista merkittävästi helpottava keksintö, kirjapainotaito.

³⁸ Saldanha 2011, 150.

³⁹ Linschoten (1598) 1885, 1.

Viestintään ja tiedon jakamiseen vaikutti kirjojen julkaisutoiminnan alkaminen. Saksalaisen Johannes Gutenbergin painama Raamattu julkaistiin vuonna 1453. Kirjapainotaito levisi ympäri Eurooppaa 1400–1500 lukujen kuluessa. 1600-luvulle tultaessa painettiin jo 150–200 miljoonaa kirjaa Euroopan mantereella. Tämä liittyy Euroopassa tapahtuneeseen tiedon valankumouseen. Kirjat olivat yhteydessä 1500-luvun protoglobalisaatioon tiedon välityksen helpottumisen kautta.⁴⁰ Kaukaisiin maihin matkustanut pystyi nyt julkaisemaan kokemuksensa ja jakamaan tätä tietoa muille siitä kiinnostuneille. McNeillit ovat nostaneet esille tiedonvälityksen kehittymisen kirjapainotaidon kautta, joka toi eurooppalaisille tietoa vieraista kansoista ja maanosista.⁴¹

Arun Saldanha on *Itinerariota* maantiedon näkökulmasta käsittelevässä artikkelissaan todennut, että varhaismodernilla ajalla tapahtui merkittävä käänne tiedon suhteen, josta hän nostaa esille matkakirjallisuuden.⁴² Tämän kirjallisuudenlajin avulla eurooppalaisille vieraat maat ja kansat avautuivat, joka oli synnyttämässä eurooppalaisten näkökulmasta lisää matkailua ja tutkimusretkiä. Nämä ilmiöt vaikuttivat toisiinsa. Hiljalleen lisääntyvä tietoisuus kaukaisista maista loi jatkuvan tarpeen saada uuta tietoa eurooppalaisille vieraista alueista, kuten Amerikan mantereista. Toisaalta myös Aasiasta haluttiin tietoa, vaikka jo keskiajalla oli ollut jonkinlainen käsitys mantereesta.⁴³ Erityisesti portugalilaiset halusivat tietää enemmän Intian maantieteestä, purjehdusreiteistä, kauppavararoista ja poliittisesta ilmapiiristä.⁴⁴

Tärkeää on myös pohtia matkustamista ja kuinka siitä syntyi tietoa. Aasiaa käsittelevää matkakirjallisuutta tutkinut Matteo Salonia on kirjoittanut, että matkustaminen synnytti tietoa ja edisti ihmisen älyllistä kehitystä. Kyse oli mentaalisten karttojen luomisesta matkustajan kokemusten kautta. Mentaaliset kartat edustavat maailmaa kuin havaitsija sen näkee ja nämä kartat heijastavat todellisuutta, jokaisen omien uskomusten mukaisesti. Havaitsijan täytyy olla tarpeeksi utelias ja kiinnostunut näkemäänsä kohtaan.⁴⁵ Katse keskittyy yksilöön ja hänen kokemuksiinsa. Kuten matkakirjallisuutta tutkinut Eva Johanna Holmberg on todennut,

⁴⁰ Zinkina et al. 2019, 106.

⁴¹ McNeill 2006, 219.

⁴² Saldanha 2011, 152.

⁴³ Scammel 1981 226. Tämä tieto oli kuitenkin puutteellista ja kontaktit heikkoja.

⁴⁴ Saldanha 2011, 167.

⁴⁵ Salonia 2022, 2–8.

varhaismodernin ajan matkailijoiden ensisijainen tiedonmuodostuksen strategia oli empiirinen havainnointi kaikilla aisteilla.⁴⁶

Linschotenin oman matkan ja *Itinerarion* tapauksessa aiemmat eurooppalaisten retket ja niistä kertovat kirjat olivat oletetusti herättäneet hänessä uteliaisuuden ja tiedonjanon. Hän avaa teoksensa alussa omaa tiedonintressiään sekä matkanteon ja siitä kirjoittamisen motiivia:

... to [see and] learne the maners and customes of the said lands, people, fruites, wares, and merchandises, with other thinges, which when time serveth, I wil in truth set downe, as I my selfe for the most parte have seene it with mine eyes, and of credible persons, both Indians, and other inhabitants in those Countries learned and required to know...⁴⁷

Tässä korostuu erityisesti empiirinen tieto, mutta myös luotettavat tietolähteet paikallisasukkaista lähtien. Linschoten kokee näiden palvelevan parhaiten totuudenmukaisuuden tavoitetta. Keskittyminen kauppatavaroihin kertoo Linschotenin taustoista kauppiana, joka havainnoi ympäristöään tästä näkökulmasta käsin. Voi todeta, että aiemmista retkistä lukeminen oli luonut Linschotenille varhaisen mentaalisen kartan 1500-luvun maailmasta. Se koostui mahdollisuudesta vierailla kaukaisissa ja vieraisissa paikoissa. Mutta tässä kartassa oli vielä aukkoja, joita Linschoten pyrki paikkamaan. Tieto lisää uteliaisuutta ja tätä tarvetta palveleman *Itinerario* oli syntynyt.

Aasiaan liittyviä teoksia ja kronikoita ilmestyi vuosien 1548 ja 1563 välillä 14 kappaletta. Vuodesta 1570 vuosisadan loppuun julkaistiin 16 suoraan Aasiaan liittyviä teoksia, joista suurin osa oli portugalinkielisiä.⁴⁸ Aiemmilla matkakirjoilla ja kronikoilla oli merkittävä rooli teoksen muodostumisessa. Linschotenin teos sisältää viittauksia toisiin aiemmin kirjoitettuihin tutkimus- ja matkakirjoihin. Tämä tekee teoksesta intertekstuaalisen. Käsitteellä hahmotetaan tekstien kerrostuneisuutta ja suhdetta muihin teksteihin.⁴⁹ Linschotenin teoksesta ei näin voi suoraan päätellä, oliko hän tosiasiaassa kohdannut ja nähnyt kaikkia kuvailemiaan asioita ja ihmisiä, vai saiko hän toisen käden tietoa. Tämä tuo intertekstuaalisia elementtejä tekstiin, sen ollessa kokoelma eri tietolähteitä. Varhaismodernin ajan matkakirjallisuuden tutkimuksesta tekee haastavaa tietolähteiden alkuperän hämärtyminen.

⁴⁶ Holmberg 2024, 10.

⁴⁷ Linschoten (1598) 1885, 42.

⁴⁸ Lach 1965, 182.

⁴⁹ Urponen 2010, 44.

Linschoten ei juuri mainitse tietolähteitään, mutta Kiinasta kirjoittanut Gonzales de Mendoza saa Linschotenilta erityismaininnan:

...yet if any man be desirous to see more hereof, let him read the booke made by a Spanish Fryer named Fray Iuan Gonsales de Mendosa, of the description of China, which booke is translated out of Spanish into Latine, although there are some falts...⁵⁰

Mendoza on ainoa, johon Linschoten viittaa suoraan tekstissään ja Kiinaa koskeva tieto on melkein sanasta sanaan otettu Mendozalta *Itinerarioon*.⁵¹ *Itinerariota* tutkineet ja editoija Burnell ovat havainneet tekstissä Mendozan lisäksi viittauksia muihin aikalaiskirjoittajiin. Burnell mainitsee, että Linschoten olisi käyttänyt Clusiuksen⁵² lyhennelmää Garcia de Ortan teoksesta⁵³ kertoakseen islamilaisista dynastioista Etelä-Intiassa.⁵⁴ Linschotenilla oli käytössään muitakin teoksia. Esimerkiksi Saldanha ja Donald Lach ovat tuoneet esille hän olisi hyödyntänyt Luis Vaz de Camoesin *Lusiads* (1572) teosta, joka oli glorifioitu runoelma portugalilaisten saapumisesta Intiaan.⁵⁵ Tämä osaltaan kertoo 1500-luvun tiedon lisääntymisestä kirjojen kautta. Nuno Vila-Santa tuo esille tiedon kiertokulkua 1500-luvun Euroopassa, sillä portugalilaiset ja espanjalaiset kronikat ja selostukset olivat päätyneet eurooppalaisten luettavaksi 1580-luvulle tultaessa.⁵⁶ Huomioitavaa on, että Linschoten todennäköisesti osasi espanjaa ja portugalia, koska hän meni 16-vuotiaana veljiensä perässä Lissaboniin ennen Intiaan lähtöä.⁵⁷ Tämän myötä hänellä oli paremmat edellytykset saada tietoa vieraista maista. Hänen kootessaan teostaan, kohderyhmänä olivat muut kuin Iberian niemimaan asukkaat. Heille tieto Euroopan ulkopuolisista alueista oli itsestään selvää Afrikkaan, Amerikan mantereelle ja Aasiaan tehtyjen matkojen ja löytöretkien ansiosta.⁵⁸

Kirjallisten lähteiden lisäksi myös suullisella tiedolla oli merkittävä rooli *Itinerariossa*. Suullista tietoa ei voi väheksyä tässä kontekstissa, ottaen huomioon *Itinerarion* sisältämän tiedon

⁵⁰ Linschoten (1598) 1885, 145.

⁵¹ Burnell 1885, 125; Vila-Santa 2024, 319; Lach 1965, 201.

⁵² Saldanha 2011 160. Clusius oli Leidenin kasvitieteen professori, hänellä oli epäsuora rooli *Itineraruon* kasveja koskevilla luvuissa.

⁵³ Lach 1965, 195; 192. *Coloquios dos simples, e drogas hecousas medicinas da India*. Julkaistu Goassa 1563.

⁵⁴ Burnell 1885, 165.

⁵⁵ Saldanha 2011, 157; Lach 1965, 197.

⁵⁶ Vila-Santa 2024, 320.

⁵⁷ Lach 1965, 198–201; Saldanha 2011, 153; Elgin 2021, 1.

⁵⁸ Pos 2004, 122.

merkityksen varhaismodernina aikana. Huomioitavaa on, että hän ei useimmiten kerro suullisia tietolähteitään, yhtä esimerkkiä lukuun ottamatta. Paluumatkallaan Linschoten pysähtyi Saint Helenan saarelle, jossa tapasi hollantilaisen Gerrit van Afhuysenin, joka oli juuri palannut Malakkasta:

And of him among divers other things, I learned many true instructions as well of Malacca, as of the countries and Hands lying about it, both for their manner [of dealing in] trade of Marchandise, as in other memorable things.⁵⁹

Linschoten lähti harvoin Goasta matkoille, joten Afhuysenin kaltaisten henkilöiden avulla hän sai teokseensa tietoa kaukaisemmista paikoista. Hän tuntuu korostavan maanmiehensä antaman tiedon totuudenmukaisuutta, joka tuo esille 1500-luvun kilpailullista asemaa eurooppalaisten valtioiden välillä kaukomaiden kaupan hallinnasta. Linschoten ei itse voinut haalia kaikkea uutta tietoa eurooppalaisille vieraista paikoista, vaan apunaan hänellä oli Afhuysenin kaltaisia suullisia lähteitä teostaan varten. Linschotenia tutkineet ovat tulleet yksimieliseen päätökseen, että hän käytti muitakin suullisia tietolähteitä hyväkseen. Muun muassa Aerie Pos on nostanut esille Linschoten olleen pääosin tekemisissä portugalilaisten virkamiesten ja muiden ulkomaalaisten kanssa Goassa. Kontaktien ja korkean asemansa avulla Linschotenilla oli mahdollisuus kerätä enemmän tietoa mitä yksin oli mahdollista ja kirjoittaa ulkopuolisen näkökulmasta kokemuksistaan ja kuulemastaan *Itinerarioon*.⁶⁰

Itinerarion sisältämä tieto tuli siis moninaisista lähteistä, jonka Linschoten kokosi yhteen teokseen. Teos vaikutti varhaismodernin ajan protoglobaaliin maailmaan, mutta minkälaista tietoa tähän vaadittiin? Aikalaisiinsa verraten Linschotenilla oli paremmat lähtökohdat ja edellytykset tuottaa *Itinerarion* kaltainen vaikutuksiltaan globaalin mittakaavan teos. Espanjan ja Portugalin haalimaa Aasiaa koskevaa informaatiota oli kuitenkin jo ennen Linschotenia saatavilla läntisen Euroopan maissa. Linschoten oli osa Iberian niemimaan ja pohjoisen Euroopan välistä Aasiaa koskevaa tiedonvälitystä.⁶¹

Itinerarion kuvaus ohjekirjaksi Aasiaan tulee monesti esille erityisesti ilmastoä käsittelevän tiedon osalta. Linschoten käsittelee yhdessä luvussa Intian vuodenaikoja ja niihin liittyviä sääilmiötä:

⁵⁹ Linschoten (1598) 1885 Vol. II, 253–254.

⁶⁰ Pos 2004, 121. Ks. myös Lach 1965, 199–200; Saldanha 2011, 153–158.

⁶¹ Vila-Santa 2024, 320–321

... Winter endeth with thunder and lightning: and by reason of that continuall raine, it is called Winter, as also because at that time they cannot travaile on the Seas...⁶²

Lisäksi hän kertoo laivojen viemisestä joelle suojattavaksi olkimatoilla, ettei jatkuva sade mädättäisi niitä.⁶³ Säähän liittyvät yksityiskohdat ovat olleet tärkeää tietoa purjehtimisen osalta. Oli elintärkeää tietää, minä vuodenaikoina oli turvallista liikkua, jotta laiva, sen miehistö ja kauppatavarat selviäisivät takaisin Eurooppaan. Esimerkiksi Malakkan kaupunkia koskevassa luvussa Linschoten kertoo monsuuneista tiettyinä aikoina puhaltavina tuulina, jotka pakottavat pysymään kaupungin suojissa. Hän kertoo monsuuneista lisää kuvatessaan minä kuukausina Afrikan Mosambikista purjehditaan Intiaan.⁶⁴

Linschoten halusi tarjota lukijoilleen myös vieraita maita koskevaa paikkatietoa. Tämä on havaittavissa esimerkiksi luvun 11 alussa, joka käsittelee Intian läntistä rannikkoa:

The coast of Malabar beginneth from Cape de Ramos, which lyeth from Goa Southwardes ten myles, and endeth at the Cape de Comoriin, in time past called Corii, which is 100. and 7. or 8. miles, whereon lie the places hereafter following, which are inhabited by the Portingals, and kept with fortresses: first from the said Cape de Eamos to the fortresse of Onor are tenne miles, lying full under 14. degrees, and is inhabited by the Portingalles.⁶⁵

Itinerario on täynnä vastaavanlaista tietoa, joka on varmasti kiinnostanut lukijoita ympäri läntisen Euroopan. Se on tarjonnut navigointiohjeita ja kuvaillut esimerkiksi portugalilaisten rannikkolinnoituksia ja satamia. Varhaismodernin ajan protoglobalisaation kannalta tarkat kuvaukset purjehtimisesta kaukomailla olivat tärkeää tietoa eurooppalaisille. Esimerkiksi paluumatkallaan Eurooppaan Linschoten kertoo matkastaan Hyväntoivonniemen ohi:

The same day againe we saw greene water, and the birdes called Mangas de Velludo, [or velvet sleeves,] which are certain signes of the cape de bona Speranza, which put us once againe in hope to passe it: and about evening a swallow flew into our shippe, wherat they much reioiced, saying that it was a sign

⁶² Linschoten (1598) 1885, 232.

⁶³ Linschoten (1598) 1885, 232.

⁶⁴ Linschoten (1598) 1885, 105, 33.

⁶⁵ Linschoten (1598) 1885, 65–66.

and foreshowing, that Oar Lady had sent the Swallow on bord to comfort us;
and that we should passe the Cape...⁶⁶

Tunnistettava kuvaus Hyväntoivonniemen läheisyydestä ja sen ohittamisesta voivat olla lohdullista ja helpottavaa tietoa niille, jotka Linschotenin jälkeen matkasivat Aasian samaa reittiä. Hyväntoivoniemellä oli muutenkin iso rooli alankomaalaisten keskuudessa, sillä Linschotenin kautta alankomaalaiset kauppiat oppivat, että maustesaarille pääsisi purjehtimaan turvallisesti suoraan Hyväntoivonniemen kautta.⁶⁷

Näiden poimintojen pohjalta voi päätellä, että *Itinerario* oli aikalaisille uusi avainteos Aasiaan. Linschotenia koskevassa maisterintutkielmassaan William Blake Elginin tuo esille *Itinerarion* roolia imperiumeja koskevassa historiankirjoituksessa ja miten teoksessa näkyy eri valtojen yhtäaikainen tiedon hyödyntäminen imperiumin rakentamiseen. *Itinerarion* myötä Portugalin tiedosta tuli alankomaalaista ja sitten englantilaista tietoa.⁶⁸ Kirjapaino mahdollisti kaukomaille matkaajien kokemusten ja tiedon jakamisen helpottumisen. Tämä tietenkin palveli esimerkiksi Elginin nostamia eurooppalaisten valtioiden imperialistisia tavoitteita, joka näkyi kilpailuna resursseista ja vallasta. *Itinerario* oli koottu alankomaalaisia lukijoita varten, mutta siitä tehtyjen käännösten seurauksena lukijakunta oli todellisuudessa laajempi. Vila-Santan mukaan teos sisälsi monipuolista tietoa Aasiasta, jota voitiin käyttää poliittisen suunnittelun välineenä.⁶⁹ Tämä kertoo myös tavoitellun lukijakunnan ylhäisestä ja korkeasta asemasta, joiden intressejä *Itinerario* palveli. 1500-luvun historiallisessa viitekehyksessä tieto, etenkin maantieteellinen, liittyi vallankäyttöön. Vaikutusvaltaisille henkilöille tarkoitettu teos oli myös todennäköisesti edistänyt Linschotenin omia intressejä. Eva Johanna Holmberg on tuonut esille sen, kuinka jotkut matkoistaan kirjoittaneet ovat tehneet sen laajemmalle yleisölle, saadakseen hyödyllisiä kontakteja tai mahdollisia tukijoita.⁷⁰ Matkoista kertynyt tieto oli haluttua ja poliittisesti arvokasta.⁷¹

Varhaismodernin ajan protoglobalisaatioprosessiin liittyy olennaisesti eurooppalaisten tutkimusretket, kirjapainon leviäminen, kolonisaatio ja varhainen imperialismi. *Itinerariota* tutkittaessa nämä kaikki tulevat esille, vaikkakin Saldanhan mukaan vain yksi kirja ei voi olla

⁶⁶ Linschoten (1598) 1885 Vol II, 247. Cape de bona Speranza tarkoittaa Hyväntoivonniemiä.

⁶⁷ Lach 1965, 199.

⁶⁸ Elgin 2021, 2–4, 46.

⁶⁹ Vila-Santa 2024, 320.

⁷⁰ Holmberg 2016, 8.

⁷¹ Mclean 2019, 65.

perustamassa imperiumia. Kuitenkin hänen mukaansa *Itinerariosta* saatiin tärkeää maantieteellistä tietoa, joka edesauttoi Alankomaiden kulta-aikaa 1600-luvulla.⁷² Protoglobalisaation kannalta juuri maantieteellinen tieto oli ratkaisevassa asemassa, mutta tätä täydentämään tarvittiin laadullista kuvaus paikoista, jonne haluttiin matkustaa. Fyysisten karttojen lisäksi myös mentaaliset kartat tarvitsivat täydennystä.

Matkakirjallisuuden ja kirjapainon kohdalla on huomioitava, että kyse oli hyvin eurooppalaisesta ilmiöstä. Varhaismodernin ajan matkakirjallisuutta tutkinut Gerald Maclean on todennut, että kirjapainon vaikutus varhaismodernin ajan matkakirjallisuuteen on ollut laaja muttei kuitenkaan globaali.⁷³ *Itinerarion* kohdalla kyse on sen sisällön vaikutuksesta protoglobalisaatioon sekä miten yksi teos kokosi vanhaa ja uutta tietoa. McNeillit ovat nostaneet esille Kolumbuksen purjehduksen maailman verkkojen yhdistymisen ja laajentumisen yhteydessä. Se aloitti pitkän prosessin, jossa tietämättömyys ja eristyneisyys muuttuisi yhdeksi maailmanlaajuiseksi verkoksi.⁷⁴ Tämä prosessi vaikutti *Itinerarion* syntyyn, joka puolestaan oli yksi uusi vaihe protoglobalisaatioissa.

⁷² Saldanha 2011. 150.

⁷³ Maclean 2019, 62. Esimerkiksi islamilainen maailma piti kirjapainoteknologiaa epäjumalallisena keksintönä.

⁷⁴ McNeill 2006, 240.

2.2 Linschoten varhaismodernina antropologina

Tässä alaluvussa käsittelen Linschotenin havaintoja *Itinerariossa*. Painotuksena ovat hänen tekstistään esiin nousevat kuvaukset erilaisten ihmisryhmien tavoista, ulkonäöstä ja uskonnoista. Niiden kautta voidaan tarkastella protoglobalisaation negatiivisia vaikutuksia, jotka syntyivät uusien kulttuuristen kohtaamisten myötä. Ne levisivät yleistyvien painettujen kirjojen avulla. Tätä taustaa vasten on kiinnostava tarkastella Linschotenia oman aikansa ihmistutkijana, joka toimi Goassa ikään kuin antropologisissa kenttätöissä havainnoidessaan hänelle vieraita ja tuntemattomia ihmisiä. Eurooppalaisille valtameripurjehdusten tarjoama mahdollisuus tavata, dokumentoida ja jakaa tätä tietoa oli globalisaatioprosessia edesauttavaa toimintaa. McNeillien mukaan verkko sisältää joukon yhteyksiä, jotka kytkevät ihmiset toisiinsa ja nämä yhteydet esiintyvät missä tahansa ihmiset vaihtavat informaatiota ja ohjailevat toimintaansa saamansa tiedon pohjalta.⁷⁵

Linschotenin kohdalla tämä yhteys oli havaintojen tekeminen tai toisen käden tiedon saaminen, ja näiden jakaminen eteenpäin. On myös päätelty, että hänellä olisi ollut toimintaa ohjaileva motiivi. Saldanha on todennut, että Linschoten omisti *Itinerarion* Alankomaiden silloiselle ylimmälle poliittiselle johdolle. Saldanhan mukaan Linschotenilla ei kuitenkaan ollut tarkoitus julkaista teostaan edistääkseen kolonisaatiota, mutta käsitti kuitenkin uuden maantieteellisen tiedon arvon.⁷⁶ Ajatus ei-tarkoituksellisista kolonisaatiopyrkimyksistä on kuitenkin ristiriitainen verrattuna *Itinerarion* ihmiskuvauksiin. Ivo Kamps on kirjoittanut Linschotenin kaksoiskatseesta (*double-gaze*), jossa hän tutki niin portugalilaisia kolonisoijia, että kolonisoitavia intialaisia ihmisryhmiä. Kamps tuo myös esille, että siinä missä Linschotenin kartat edistivät alankomaalaista kolonialismia, *Itinerarion* sisältämät kuvaukset ihmisistä olivat kolonisaation kirjallista toimintaa.⁷⁷

Eurooppalainen kolonisaatio oli yksi protoglobalisaation negatiivisimmista puolista, johon myös Linschoten osallistui *Itinerariollaan*. Saidin mukaan idän ja lännen erottelua oli työstetty kauan ja johon vaikuttivat löytöretket, sodat ja kaupankäynti.⁷⁸ Tässä alaluvussa keskityn

⁷⁵ McNeill 2006, 19.

⁷⁶ Saldanha 2011, 160–167.

⁷⁷ Kamps 2001, 161.

⁷⁸ Said (1978) 2011, 46.

Linschotenin kaksoiskatseeseen ja tapaan stereotyyppien⁷⁹ avulla rakentaa kuva vieraasta. Vaikka onkin vaikea vetää näiden välille suoraa yhteyttä, hänen voisi sanoa olleen rakentamassa pohjaa myöhemmälle eurooppalaiselle orientalismille ja globaalille eriarvoisuudelle. William Elgin mukaan *Itinerario* sai monikansallisen vaikutuksen sen erikielisten käännosten kautta, joka näin vaikutti imperialismiin perintöön.⁸⁰

Itinerariossa toiseuttaminen ja eroavaisuuksien havainnointi korostuvat uskonnollisissa ja maailmankuvallisissa teemoissa. Linschoten oli protestanttisessa kaupungissa kasvanut katolilainen⁸¹, joten matkan aikana saadut havainnot ja tiedot vieraista uskonnoista ja niiden edustajista ovat olleet niin ihmetyksen kuin kritiikin kohde. Linschotenin oma uskonnollisuus korostuu erityisesti pagodeja ja hindulaisia seremonioita ja ”taikauskoa” käsittelevässä luvussa:

This is [the maner of] their ceremonies and daily superstitions, worshipings of false gods, wherein the Devill hath so blinded them, that thereby they are without all doubt perswaded to obtaine eternall life, and tell many miracles of their Idols, whereby wee are moved [and put in mind], to call to remembrance how much herein we are bound to God, and to give him thanks, that it hath pleased him to illuminate us with the truth of his holy Gospel [- -] and that when his good pleasure is, hee will loose them out of the bands of Satan, and give both them and us that which is most necessarie for our soules, Amen.⁸²

Linschotenin hengellisyyttä korostaa loppuun laitettu aamen, vaikka se on ainut kerta, jolloin hän tätä sanaa teoksessa käyttää. Se tuo esille, että hän piti intialaisten sielujen pelastamista jonkinlaisen rukouksen arvoisena. Lainauksesta kuitenkin huomaa miten helposti uskonnon perusteella oli tehty erottelua eurooppalaisten ja muiden välillä. Vieraat uskonnot näyttäytyvät väärinä, mutta samaan aikaan Linschotenin sävy on osaksi myös säälivä. Vaikuttaa, että hän olisi pahoillaan intialaisten puolesta, jotka ovat joutuneet kiinni ”saatanan pauloihin”. Kuitenkin Kampsin mukaan Linschoten ei ollut intialaisten pakkokäännynnäytämisen tai katolisen kristinuskon levittämisen puolestapuhuja.⁸³ Tästä huolimatta hän oli rakentamassa kielteistä

⁷⁹ Termipankki.fi. Stereotyyppiä tarkoittaa jäykkää tai yksinkertaistettua käsitystä henkilöstä, ryhmästä tai asianteilasta. Ne ohjaavat käyttäytymistä stereotyyppien kohdetta kohtaan. Usein niihin liittyy ennakkoluuloja, jotka voivat olla monessa mielessä vääristyneitä. [haettu 31.7.2025.]

⁸⁰ Elgin 2021, 47.

⁸¹ Kamps 2001, 162.

⁸² Linschoten (1598) 1885, 300.

⁸³ Kamps 2001, 178–179.

kuvaa ei-kristityistä kansoista, joka kertoo ennakkoasenteista muista kuin omaan kulttuuripiiriin kuuluvia ihmisiä kohtaan.

Intialaiset uskonnot saavat paljon näkyvyyttä *Itinerariossa*, jossa niitä kuvataan yleisesti taikaukoksi, pakanallisiksi ja noituudeksi.⁸⁴ Tässä yhdistyy varhaismodernin ajan tieteen murros, sekä ennakkoasenteet vieraaseen ja tuntemattomaan. Uuden ajan matkakirjallisuudesta kirjoittanut Gerald Maclean on todennut kirjavainojen levittäneen uudenlaista empiiristä tietoa matkakirjallisuuden avulla, joita kauppiaat, kolonialistit ja imperiumin rakentajat tarjosivat.⁸⁵ *Itinerario* oli erityinen koska se sisälsi uudenlaista tietoa Aasiasta. Tähän lukeutui muun muassa etnografista tietoa,⁸⁶ esimerkiksi Burnellin mukaan kuvaukset *satista*, eli leskenpoltosta.⁸⁷ Kuitenkin Kampsin mukaan Linschotenin *satia* koskevassa kuvauksessa hänen kaksoiskatseensa saattaa intialaisnaiset huonoon valoon ja eurooppalaisia alempaan arvoon.⁸⁸

Voi todeta, että Linschotenin protoglobalisaation myötä tarjoaman uuden tiedon avulla päästiin tutustumaan vieraisiin kansoihin, mutta vahvalla eurooppalaisella näkökulmalla ja ennakkoasenteilla. Uusi empiirinen tiede oli hyvin arvottavaa ja tuli myöhemmin palvelemaan eurooppalaisia imperiumeja. *Itinerariossa* on kuitenkin kuvauksia ja tietoa myös vanhoista ja eurooppalaisille tutummista aiheista, kuten muslimeista ja islamista. Seuraavassa lainauksessa Linschoten kertoo Mosambikin muslimeista ja miten he levittivät Arabian niemimaan ihmisten lisäksi islamia itään kaupan kautta:

whereby all the Orientall countrie where they trafficked, was infected with their develish law, and their poyson [spread and] throwne abroad in all places, which is one of the principall occasions that the Gospell taketh no better effect in those countries, their pestiferous law beeing [as it were], rooted [and ingrafted] in their [mindes].⁸⁹

Negatiivinen suhtautuminen Islamiin nousee selkeästi esille, kun sitä kuvataan ”myrkyn leviämisenä” sekä ”paholaisen lain tarttumisenä”. Linschotenin mielestä Islamin leviämisen vuoksi kristinuskon levitys ei onnistu Aasiassa. Islam koettiin myös varhaismodernina aikana uhkana eurooppalaisille, etenkin kun se oli levinnyt jo alueille, minne eurooppalaiset halusivat

⁸⁴ Ks. Linschoten (1598) 1885, 93, 225, 227, 240.

⁸⁵ Maclean 2019, 65.

⁸⁶ Vila-Santa 2024, 320–321.

⁸⁷ Burnell 1885, 249.

⁸⁸ Kamps 2001, 175–176.

⁸⁹ Linschoten (1598) 1885, 271–271.

levittää vaikutusvaltaansa. Tässä kohtaa nousee esille Hector Roddenin varhaismodernin ajan orientalismi, jossa uskonto oli suuressa roolissa. Tämän mukaan 1500-luvun reformaatiot vaikuttivat eurooppalaisten näkemyksiin ”toisista”. Kristittyjen sisäiset riidat vaikuttivat matkakirjailijoiden tapaan määritellä suppeasti hyväksyttävä uskonnollinen oppi ja käytäntö vasta kohtana muihin kristittyihin, muslimeihin ja muihin uskontoihin. Sain orientalismin kaksijaakoisuus lännen ja idän, kristinuskon ja islamin kautta ei siksi sovi kuvaamaan 1500-luvun toiseuden kuvauksia.⁹⁰ Linschotenin kohdalla oli siis kyse myös eurooppalaisen maailman pirstaloituneisuudesta. Tämän vaikutuksesta oman identiteetin ja maailmankuvan ulkopuolisia vieraita toisia arvosteltiin herkemmin ja painokkaammin.

Oli ajan hengen mukaista Linschotenille jakaa islaminvastaisia ajatuksia. Näiden kohdalla tulee esille mielikuvien ja stereotyyppien ylirajaisuus. Maija Urposen ajatuksia ylirajaisista suhteista voi soveltaa myös uskontojen väliseen vuorovaikutukseen. Islam oli 1500-lopulla laajalle levinnyt uskonto, joten sitä ei voinut käsittää vain yhden valtion tai valtakunnan uskonnoksi. Linschoten todennäköisesti kirjoitti sillä oletuksella, että *Itinerarion* lukija olisi eurooppalainen kristitty, jonka suhde islamiin olisi kielteinen. Sen takia Linschoten rakensi uskonnolla hierarkkisia representaatioita, jotka olivat Urposen mukaan keinoja rakentaa erotte- lua ja globaalia valtasuhdetta kristittyjen ja muslimien välille. Voi todeta, että kyse oli ylirajaisien suhteiden uskonnolliskulttuurisesta maantieteestä.⁹¹

Linschoten ei ainoastaan kiinnitä huomiota uskonnollisiin asioihin, vaan myös ihmisten tapoihin ja ulkonäköön. Kauppiastiedemiehen roolissa ei ole yllättävää, että Linschoten kertoo erilaisista ihmisistä, mutta niiden kohdalla tulee esille eurooppalaiset ennakoasenteet ja alentavat kuvailutavat. Erityisesti eri ihmisryhmien alastomuus herättää monesti Linschotenin huomion. Linschoten kirjoitti seuraavasti Malabarin rannikon ihmisistä:

These Malabares are excellent good soldiours, and goe naked, both men and women, onely their privy members covered, and are the principallest enemies that the Portingals have, and which doe them most hurt...⁹²

Tässä alastomuudesta kerrotaan melko neutraalisti. Kuitenkin kertoessaan Kaakkois-Aasiassa sijaitsevan Pegun kuningaskunnan naisten alastomuudesta sävy vaihtuu arvottavammaksi:

⁹⁰ Rodden 2016, 174.

⁹¹ Urponen 2010, 273–274.

⁹² Linschoten (1598) 1885, 73.

The women go altogether naked, onely with a cloth before their privie members, which (as they go) openeth [and uncovereth], shewing all they have, which is [by them] ordayned, to the ende that by such meanes it should tempt men to lust after women, and to avoid that most abhominable and accursed sinne of Sodomie.⁹³

Kiinnostavaa tässä on se, että kyseinen lainaus on toisen kirjoittamasta, vuonna 1587 julkaistusta teoksesta⁹⁴, mutta Linschoten lisäsi tähän oman havaintonsa nähtyään pegulaisia naisia Goassa.⁹⁵ Tässä kohtaa alastomuus vaikuttaa merkitsevän jotain alkukantaista, tuomittavaa ja seksuaalimoraalisesti epäilyttävää eurooppalaisen silmissä. Linschotenin reaktiot ja kirjoitukset alastomuudesta selittyvät varhaismodernin ajan eurooppalaisten moraalikäsitteistä. Varhaismoderneja pukukirjoja, karttoja ja vaateesta tutkinut Giulia Calvi on todennut, että renessanssin aikana vaatetus liittyi eettisiin, sekä sukupuolittuneisiin moraalisiin käytäntöihin. Vaatteet olivat myös näkyvä merkki muutoksista Euroopassa.⁹⁶ Syyt löytyvät kristinuskosta. Vaatetuksesta ja alastomuudesta 1500-luvun kalvinistisessa Ranskassa kirjoittanut Graeme Murdock on nostanut esille Raamatun tarinan Aatamin ja Eevan syntiinlankeemuksesta. Vaatteiden käyttö oli kristillisen maailmankuvan mukaan tämän aiheuttamaa, mutta vaatteet olivat myös jumalan lahja ihmisille.⁹⁷ Pegun naisten kohdalla Linschotenin tekstistä tulevat esille vaatetukseen liittyvät sukupuolimoraalin odotukset. Murdockin mukaan 1500-luvun reformoidun kirkon mukaan naisten tulee suojella pukeutumalla omaa siveyttään ja samalla estää miesten moraalittomuutta peittämällä kehonsa.⁹⁸ Vaikkakin Linschoten oli katolinen protestanttisessa Alankomaissa, lisäävät Calvinin ja Murdockin tutkimukset ymmärrystä 1500-luvun eurooppalaisten mielenmaisemasta, joka voi selittää Linschotenin kirjoitusten taustalla vaikuttaneita käsitteitä. Hän näki alastomuuden negatiivissa valossa, koska yhdisti sen häpeään ja moraalittomuuden. Se oli ristiriidassa hänen oman kristityn maailmankuvan kanssa.

Linschotenin antamat kuvaukset ovat varhainen esimerkki eurooppalaisesta tavasta tulla kaukaisten itämaiden ja itsensä kanssa toimeen. Ivo Kamps on kirjoittanut, että Linschoten ei pitänyt intialaisia tasaveroisina eurooppalaisiin nähden ja että hän jakoi kolonialistisen

⁹³ Linschoten (1598) 1885, 100.

⁹⁴ Burnell 1885, 100.

⁹⁵ Linschoten (1598) 1885, 100.

⁹⁶ Calvi 2017, 331.

⁹⁷ Murdock (2004) 2016, 146–147.

⁹⁸ Murdock (2004) 2016, 149–151.

ideologian portugalilaisten kanssa.⁹⁹ Näiden kuvausten kohdalla Saidin ajatukset orientalisminista ovat hyödyllisiä apuvälineitä, jos otetaan huomioon Roddenin esille tuomaa varhaismodernin ajan orientalismia. Saidin mukaan orientin, eli idän kautta Eurooppa on määritellyt itseään sen vastakuvaksi, ideaksi, persoonallisuudeksi tai kokemukseksi. Hän lisää, että eurooppalainen kulttuuri vahvisti itseään ja selvensi identiteettiään asettamalla orientin Eurooppaa vasten.¹⁰⁰ Kyseessä ei kuitenkaan ollut yksi ja selkeä eurooppalainen identiteetti. Varhaismodernilla ajalla läntinen kristinusko oli hajaantunut opillisten riitojen seurauksena, joka murtaa käsitystä yhtenäisestä eurooppalaisesta identiteetistä.¹⁰¹ Linschotenin havainnot tiettyjen aasialaisten tai afrikkalaisten kansojen alastomuudesta olivat hänen eurooppalaiseen identiteettiinsä verrattuna jotain sivistymätöntä tai barbaarista. Toisaalta hän osoitti halveksuntaa myös portugalilaisia kohtaan,¹⁰² joka ennestään korostaa eurooppalaisen maailman jakautuneisuutta yhteisestä uskonnosta huolimatta. Se kohottaa Linschotenin edustamaa identiteettiä alankomaalaisesta katolisesta oppineesta miehestä korkeammaksi sivistykseksi.

Linschotenin kirjoituksista päätellen epätasa-arvo paikallisiin oli syntynyt pääasiassa uskonnon, tapojen ja ihmisten ulkonäköön liittyvien tekijöiden kautta. Esimerkiksi ihonvärillä ei näytä olleen paljoa merkitystä, sillä näitä koskevat kuvaukset tuntuvat neutraaleilta.¹⁰³ Nämä kaikki tekijät yhdistyvät erityisellä tavalla hänen kuvaillessaan Malabares-väestöä:

...these are the greatest, and worst enemies that the Portingales have, and by Sea doe them great mischiefe, they are strong and very couragious, they goe [all] naked onely their privie members covered, the women likewise have a cloth from their Navell downe to their knees, all the rest is naked, they are strong of limmes, and verie arrogant and proude, of colour altogether blacke, yet verie smoth both of haire and skin, which commonly they annoint with Oyle to make it shine...¹⁰⁴

Hän myös lisää, että ruumiinrakenteeltaan he muistuttaisivat eurooppalaisia, mutta ihonväri erottaa heidät. He olivat myös ”petollinen ja siveetön” kansa, joiden seremoniat ja taikausko

⁹⁹ Kamps 2001, 163.

¹⁰⁰ Said (1978) 2011, 13–15.

¹⁰¹ Rodden 2016, 174–175.

¹⁰² Kamps 2001, 163.

¹⁰³ Ks. esim. Linschoten (1598) 1598, 62, 101, 114. Kuvaukset sisältävät korkeintaan vertailua muiden ihmisten välillä, mutta eivät mitenkään arvottavasti. Ihonväriin perustuva rasismi sai enemmän merkitystä 1800-luvun puolella, joten Linschoten saattoi keskittyä enemmän kulttuurisiin eroihin.

¹⁰⁴ Linschoten (1598) 1885, 278.

muistuttavat muita ”pakanoita”.¹⁰⁵ Linschoten kuvaa heitä portugalilaisten voimakkaiksi ja ylpeiksi vihollisiksi, jotka ovat lähes alastomia. Erityinen tapaus ilmenee, kun hän kertoo saman kansan kastijärjestelmästä ja sen yläluokasta, Nayroista. Ilmenee, että he eivät saisi koskea alempien kastien ihmisiin, joten alemmat luokat joutuivat tekemään kaduilla tilaa ylemmän luokan edustajan kohdatessaan. Portugalilaisten tulon myötä syntyi ristiriita Nayro-luokan ja eurooppalaisten välille kyseisessä väistämissäännössä, joka päätettiin ratkaista kaksinkamppailulla:

...and he that should be overthrown that nation should give place unto the other, this was done in the presence of both nations, and the Portingall overcame the Nayro, whome hee slew, whereupon it was agreed, that the Nayros should give place unto the Portingall, and stand a side until hee be past, where soever they meete.¹⁰⁶

Kyseinen lainaus oli Burnellin mukaan tarina, joka oli myöhemmin kiistelyn aihe Euroopassa.¹⁰⁷ Se kertoo suhtautumisesta aasialaisiin kansoihin ja siihen, miten heistä kirjoitettiin 1500-luvulla. Se kiteyttää Eurooppaa edustavan Portugalin voittoa niin fyysisessä kuin symbolisessa mielessä niistä kansoista, jotka vastustivat eurooppalaisia tulokkaita. Se oikeutti eurooppalaisten kolonisointipyrkimyksiä ja taloudellisen voiton tavoittelua. Linschotenin lisäämä tarina *Itinerarioon* oli ollut mukana tuottamassa ja rakentamassa kuvaa intialaisista kansoista heikkoina, jotka eivät pärjää eurooppalaiselle mahdille. Tämänkaltaiset tarinat ammentavat kirjapainojen vauhdittamaa varhaismodernin ajan matkakirjallisuuden kolonialistisia motiiveja¹⁰⁸, vaikka Linschotenin kohdalla ne tulevat epäsuorasti esille.

Kaiken vieraan ja tuntemattoman keskellä Linschoten näki ympäristössään myös jotain tuttua. *Itinerario* sisältää muutamia Eurooppa-vertauksia, kuten jo edellä mainitut Malabares-ihmiset, jotka muistuttivat Linschotenin mielestä ruumiinrakenteeltaan eurooppalaisia. Myös fyysisestä ympäristöstä löytyi jotain kotoista, kun hän kertoo Goan takaisesta alueesta:

...land behind Goa on the Northside, and bordereth upon the land of Coracone, belonging to the King of Persia, wherein are made the rich Coverlets

¹⁰⁵ Linschoten (1598) 1885, 278.

¹⁰⁶ Linschoten (1598) 1885, 281–281.

¹⁰⁷ Burnell 1885, 282.

¹⁰⁸ Maclean 2019, 66.

[and hangings], by the Portingales called Alcatyffas which land of Deli is verie colde, and hath Snow and Ice [in it] like the Netherlands.¹⁰⁹

Kyse on osin inhimillisestä piirteestä, sillä vieraan keskellä ihmismieli herkästi hakee tuttuja asioita tunteakseen olonsa turvalliseksi.¹¹⁰ McNeillien esittämän yleismaailmallisen verkon yhdentyminen oli hidas prosessi, jossa esimerkiksi eurooppalaiset harvoin tapasivat muukalaisia ja tiesivät ulkopuolisesta maailmasta vähän.¹¹¹ Linschoten ja muut matkajat olivatkin aikaansa nähden erittäin etuoikeutettuja näkemänsä ja kokemansa vuoksi. Siksi näiden matkajien teoksia voidaan tutkia protoglobalisaatioprosessin ilmenemisestä yksilön mentaalisisällä tasolla, kun he ovat nähneet ja kokeneet vieraan ja tuntemattoman. Vieras maailma oli helpompi hahmottaa lukijalle tutun kautta, ja tämä saattoi olla Linschotenilla mielessä teosta kirjoittaessa. Varhaiset matkakirjat olivat harvoin yksityisiksi tarkoitettuja.¹¹²

Luvun lopuksi on todettava, että uuden ajan alun matkakirjallisuuden tuotokset olivat oman aikansa kansainvälisiä tiedon lisääjiä maailmasta. Linschoten osoittaa *Itinerariollaan*, että etnografiset kuvaukset vieraista kansoista lisääntyivät matkakirjallisuudessa.¹¹³ Näihin kuitenkin sisältyi eurooppalaisia palvelevia motiiveja. Ivo Kamps on esittänyt, että Linschoten korosti kolonisoijan ja kolonisoitavan välisen etäisyyden tarvetta. Hänen mielestään portugalilaiset olivat liiallisessa kosketuksessa intialaisiin ja siksi he olivat alemmuuden tilassa. Kamps kiteyttää Linschotenin toiminnan ja roolin objektiiviseksi sivustakatsojaksi, joka pysyttelee tietoisesti tarkkailijana.¹¹⁴ Etäisyyden pitäminen edellytti kontrollia ja erityisesti se mahdollisti eroavaisuuden ylläpitämisen vieraasta. Läheinen kontakti teki kolonisoijan näkyväksi,¹¹⁵ josta Linschotenin mielestä tuloksena voisi olla portugalilaisten voiman ja vallan aleneminen. Etäisyys luotiin eroilla, joka tarkoitti stereotyyppioita, alentavia representaatioita tai toiseuttavia diskursseja ja narratiiveja.

Tarkoitukseni on ollut havainnollistaa Linschotenin *Itinerarion* avulla matkakirjallisuuden leviämisen uuden tiedon luonnetta. Vila-Santalle ja Elginille *Itinerario* oli oleellista tietoa sisältävä teos, jonka avulla voitiin haastaa Iberian niemimaan valtioiden asemaa kaukaisilla

¹⁰⁹ Linschoten (1598) 1885, 166.

¹¹⁰ Ks. myös Linschoten (1598) 1885, 96, 128, 137, 142, 255, 286, 300. Muita Eurooppavertauksia

¹¹¹ McNeill 2006, 313.

¹¹² Dekker 1995, 295.

¹¹³ Maclean 2019, 66–69.

¹¹⁴ Kamps 2001, 161.

¹¹⁵ Kamps 2001, 168.

merillä.¹¹⁶ Kuitenkin Ivo Kamps on tutkimuksellaan tuonut esille tämän tiedon koloniaalista perintöä, joka täytyy ottaa huomioon. McNeillit ovat tuoneet esille, kuinka maailmasta alkoi syntyä yksi yhteisö. Maailmaa ei koostunut enää erillistä alueista. Kuitenkin heidän mukaansa varhaismoderni globalisaatio oli kivulias ja raaka prosessi, kun maailmanvaltaa havittelevat yhteisöt levittivät valtaansa ja kulttuuriaan uusille alueille.¹¹⁷ *Itinerariosta* päätellen maailma saattoi yhtenäistyä fyysisesti, mutta samaan aikaan maailma eriytyi mentaalisisällä maailmankuvien tasolla, kun vieraasta ja tuntemattomasta rakennettiin ”se toinen”.

¹¹⁶ Vila-Santa 2024, 320; Elgin 2021, 46.

¹¹⁷ McNeill 2006, 230.

3 Liikkuva ihminen 1500-luvulla

Tässä luvussa kerron 1500-luvun lopun protoglobalisoituneesta maailmasta Linschotenin *Itinerariota* tarkastellen. Keskityn ensin 1500-luvun Euroopan, Afrikan, Aasian ja tietyssä määrin Amerikan mantereiden verkostomaiseen vuorovaikutukseen. Käsittelen sen jälkeen tekstin ylijärjaitaisia elementtejä aikakauden kontekstiin sopeutettuna. Viimeisenä esittelen esimerkkitapauksena portugalilaisten hallinnoimaa Goan kaupunkia Intiassa protogloaalista ja ylijärjaitaisesta näkökulmasta.

3.1 Yhdentyneet verkostot

Linschoten oli todistamassa ja dokumentoimassa protoglobalisaatiota. Kyseisen prosessin ajoittamiseen on erilaisia näkemyksiä. Roland Robertson esitti viisi globalisaation vaihetta 1400-luvun alusta aina 1900-luvun loppuun.¹¹⁸ Linschotenin kirjoituksissa on viitteitä ylijärjaitaisesta tai globaalista ajattelusta, jonka Scholts esittää saapuneen eurooppalaisten maailmankuvaan myöhäiseltä keskiajalta lähtien.¹¹⁹ Linschoten esimerkiksi kirjoittaa:

... the report and fame is nowe sufficiently spread abroade throughout the worlde by divers of our neighbour countries and landes which traffique and deale with them namely our countrey, the East Countries, England, France, etc. which likewise are fonde and knowne by the Portingales themselves, which dayly trafficke thither...¹²⁰

Tässä hän hahmottaa maailman oman kotimaansa sekä muiden eurooppalaisten valtioiden kautta, jotka käyvät kauppaa ”itäisten maiden” kanssa. 1500-luvun koulutetun eurooppalaisen käsitykseen ympäröivästä maailmasta oli heijastunut valtamerien avautuminen ja kaukokauppan lisääntyminen, joka vaikutti myös ajatusten ja taitojen vaihtoon.¹²¹ Toisaalta siinä missä McNeilit tulkitsevat globalisoitumisen verkostojen yhteydenpitona, Scholte määrittää tämän ”supraterritoriaalisuuden” leviämisenä, jonka myötä sen kronologiaa voidaan tarkastella pidemmällä aikavälillä.¹²² Käsitteen voi selittää suomeksi tarkoittavan ylijärjaitaisuutta. Tätä aikaisemaan voidaan käyttää McNeillien ajatuksia verkoista ja yhteyksistä. Yksittäiset alueet eivät toimineet tyhjiössä, vaan niihin tuli ulkopuolisia vaikutteita.

¹¹⁸ Scholte 2000, 63.

¹¹⁹ Scholts 2000, 64.

¹²⁰ Linschoten (1598) 1885, 42.

¹²¹ McNeill, 2006, 191.

¹²² Scholte 2000, 62.

Linschotenin globaali ajattelu vaikutti hänen tapaansa kirjoittaa. Ennen kuin hän alkaa kuvailemaan Goan kaupunkia, hän kokee tarpeelliseksi kertoa Intiasta, sen itärannikosta, Kiinan rajasta sekä lyhyitä tekstejä ”itämaisista rannoista” Punaisestamerestä aina Kiinaan asti.¹²³ Yksittäisen alueen olosuhteiden ymmärrys vaati siis tietoa myös muista alueista, joka itsessään kertoo verkostojen roolista jo 1500-luvulla. Intian rannikoilla meriteitse käytävä kauppa oli ollut tärkeää jo kauan. 1000-luvulla Aasiaan syntyi samanaikaisesti voimakkaita kauppaaan keskittyviä valtakuntia, kuten Kiinan Song-dynastia, Khmerien Kambodza ja Cholan imperiumi Etelä-Intiassa. Näiden mukana paikallinen- sekä kaukokauppa lisääntyivät merkittävästi.¹²⁴

Aasiassa kaukokauppa ja verkostot olivat vahvoja jo ennen eurooppalaisten tuloa. Linschoten kirjaa eri etnisten ryhmien edustajia kaupan solmukohdissa. Esimerkiksi Adenin kaupungista Punaisenmeren rannikolta hän luettelee kauppiaita Intiasta, Persiasta, Etiopiasta sekä Ottomanien valtakunnasta.¹²⁵ Toinen vastaava kaupunki oli nykyisessä Intiassa sijaitseva Diun kaupunki ja linnoitus:

... Diu is alwaies ful of strange nations, as Turks, Persians, Arabians, Armenians, and other countrie people...¹²⁶

Tämä tekstiote tuo syvyyttä edelliseen huomioon Linschotenin globaalista ajattelutavasta. Siihen sisältyi kansoja ja valtakuntia Euroopasta Aasiaan. Eri etnisten ja kulttuuristen ryhmien luettelo tuo esille sen, että Linschoten oli konkreettisesti globaalien tason toimija. Hän tapasi matkoillaan erilaisia ihmisiä, johon suurimmalla osalla eurooppalaisia ei ollut mahdollisuutta. Samojen etnisyyksien toistuminen eri kaupunkien kohdalla oli merkki siitä, mitkä alueet olivat vahvasti osana verkoston sisällä toimivaa kaukokauppaa. Näin ne olivat osana 1500-luvun protogloaalista ympäristöä Intian valtameren alueella. Tämän takia *Itinerarion* kaltaiset teokset ovat arvokkaita kertomaan varhaismodernin ajan protoglobalisaatiosta.

Mainitut tapaukset tuntuvat melko selkeiltä protoglobalisaatiota havainnollistavilta esimerkeiltä, mutta *Itinerarion* historiallinen konteksti tekee aiheesta monimutkaisemman. On otettava huomioon, että 1500-luvun protoglobalisaatio oli hyvin rajoittunutta. Syrjäiset alueet, etenkin ne, joilla ei ollut suoraa meriyhteyttä, eivät olleet verkoston toiminnassa mukana.

¹²³ Linschoten 1885, 42.

¹²⁴ Rothermund 1988, 8.

¹²⁵ Linschoten (1598) 1885, 43.

¹²⁶ Linschoten (1598) 1885, 58.

Linschotenin kuvailemasta maailmasta näkyikin, että rannikkokaupungit olivat pääasiallisesti osana globaalia verkkoa. Hän oli omistanut kahdeksan lukua aikansa merkittävälle kaupungille, joista Goasta hänellä on eniten kerrottavaa.¹²⁷ Varhaismodernilla ajalla käyntiin lähtenyt, maailman eri alueiden verkostoituminen tulisi kestämään vielä kauan syrjäisten, maanviljelystä harjoittaneiden yhteisöjen osalta. Prosessi tätä kohti oli alkanut ja jatkuu tänäkin päivänä.¹²⁸

Linschotenin teoksessa korostuvat niiden alueiden ihmiset, joilla oli edellytykset ja intressit liikkua verkoston sisällä ja olla mukana 1500-luvun globalisoituvassa maailmassa. Tämän prosessin kehityskulusta kertoo se, miten Linschoten voi tunnistaa eri etnisyyksien ja kulttuurien edustajia teoksessaan. Hänen tekstistään saa vaikutelman, että hän pystyy oletamaan eri ihmisistä, miltä alueelta henkilö oli milloinkin kotoisin. Vanhan verkon pitkäaikaiset toimijat Afrikan itärannikolta aina Kaakkois-Aasiaan olivat tunnistettavia hollantilaiselle Linschotenille, joka oli kohdannut teoksensa perusteella monien kulttuurien maailman.

Linschoten oli poikkeava henkilö omana aikanaan. Hänellä oli mahdollisuudet kohdata vieraita ympäristöjä ja niiden asukkaita. Linschotenin tapauksessa on otettava huomioon historiallinen viitekehys, joka oli mahdollistanut matkan Intiaan sekä pysyvän oleskelun siellä viran myötä. Eva Johanna Holmbergin mukaan matkakirjailijat kuuluivat aikansa eliittiin 1500-luvun kansainvälisesti liikkuvina, oppineina miehinä, joilla oli resurssit lähteä maailmalle ja kirjoittaa siitä.¹²⁹ Scholte korostaa globalisaation epätasaista kehittymistä ja leviämistä. Hänen mukaansa se oli keskittynyt omistavan ja ammattitaitoisen luokan keskuuteen pohjoisella pallonpuoliskolla, nostaen esille myös kaupunkien roolin.¹³⁰ Linschotenin alankomaalainen tausta vahvistaa Scholten näkemystä. Alankomaat oli 1500-luvun lopulla urbanisoitunut ja vauras alue, jossa nuoren miehen oli mahdollista saada hyvä koulutus.

Linschoten ei voinut toimia yksin, vaan liikkumiselle Euroopasta Intiaan tarvittiin vahva taustavoima. Linschotenin tapauksessa tämä oli kaukokauppaa harjoittava ja merentakaisia alueitaan kontrolloiva Portugali. *Estado da India* on tutkimuskirjallisuudessa ja historiankirjoituksessa vakiintunut termi kuvaamaan Portugalin kolonialistista toimintaa Intian alueella.¹³¹

¹²⁷ Linschoten (1598) 1885, 45, 54, 56; 103, 119, 137, 145, 165.

¹²⁸ Coatsworth et al. 2015, 13.

¹²⁹ Holmberg 2024, 2–3.

¹³⁰ Scholte 2000, 8.

¹³¹ Ks. esim. Meersbergen 2017, 12; Vila-Santa 2024, 320; Scammel 1981, 277.

Linschotenin *Itinerario* on hyödyllinen lähde tutkimaan Portugalin roolia protoglobalisatiossa, koska Linschoten pystyi Goasta käsin kirjoittamaan *Estado da Indian* toiminnasta. Hän oli myös osa sitä työskennellessään Goan arkkipiispalle. *Itinerarion* kautta voidaan havaita, kuinka Portugali oli luonut globaalien hallinnan mertentakaisiin alueisiinsa Afrikassa ja Aasiassa. Näin Atlantin valtameri liitettiin Intian valtameren kauppapiiriin ensi kertaa ilman välikäsiä.¹³²

Linschoten kuvaa *Estado da Indian* “pääkaupungin”,¹³³ eli Goan asemaa ja roolia. Keskeisessä roolissa oli varakuningas (*viceroi*). Linschoten kertoo näistä seuraavalla tavalla:

Everie 3. yeares there is a new Viceroy sent into India, and some time they stay longer, as it pleaseth the King, but verie few of them, hee continueth in Goa (which is the chiefe Cittie [of India]) where he hath his house and continuall residence, and from thence all other townes in India: have their direction and government...¹³⁴

Varakuninkaan työ oli esimerkki protoglobalisatiosta. Virkaan nimitetyn piti matkustaa kauas Intiaan, jossa hän edusti Portugalin globaaliksi kehittynyttä valtaa. Linschoten mainitsee varakuninkaan virka-asunnossa sijaitsevista maalauksista aiemmista viranhaltijoista, jotka kertovat Portugalin läsnäolosta Intiassa pidemmältä ajalta.¹³⁵ Tämä symbolinen piirre korosti jatkuvuutta ja pyrki konkretisoimaan portugalilaisten asemaa Etelä-Aasiassa. Se ei kuitenkaan ollut täysin ehdotonta valtaa:

For it is the custome [in those countries], when any Viceroy commeth newly over, that all the Kings bordering about Goa, and that have peace and friendship with the Portingales, do then send their Ambassadors unto him, to continue their leagues with great and rich presents...¹³⁶

Linschotenin tekstistä voidaan havainnoida 1500-luvun kansainvälisiä suhteita, joita syntyi protoglobalisaation aikana. Eurooppalaisesta näkökulmasta Iberian niemimaalla oli 1500-luvulla hegemonia Aasiaan suuntautuvassa kaupassa. Espanja ja Portugali pyrkivät pitämään hallussaan valtameret ylittävän ulkomaan kaupan.¹³⁷ Laajemmasta perspektiivistä tarkastellen portugalilaiset olivat kuitenkin riippuvaisia hyvistä suhteista Aasian vahvojen valtakuntien

¹³² McNeill 2006, 244.

¹³³ McKew 1964, 90; Pos 2004, 118.

¹³⁴ Linschoten (1598) 1885, 217.

¹³⁵ Linschoten (1598) 1885, 219.

¹³⁶ Linschoten (1598) 1885, 220.

¹³⁷ Vila-Santa 2024, 320; Elgin 2021, 1.

kanssa. Tästä kertoo Linschotenin maininta lähettiläiden saapumisesta Goaan ottamaan vastaan uusi Portugalia edustava varakuningas.¹³⁸ Portugalilaisten kaupankäynti oli melko maltillista verrattuna Intian valtameren olemassa oleviin laajoihin kauppaverkostoihin. Heidän merimahtinsa alueella oli lopulta rajallista.¹³⁹

Olennaista oli myös sotateknologian kehittyminen, joka toi eurooppalaisille merkittävän valtiokortin aasialaisia valtakuntia vastaan. Linschoten kirjoittaa, miten Intiassa kesän aikana portugalilaisten oli tarpeellista lähettää aseistettuja joukkoja partioimaan rannikkoa ja suojelemaan kauppiaita.¹⁴⁰ Länsieurooppalainen sotalaivakehitys antoi etulyöntiaseman maailman merillä.¹⁴¹ Esimerkiksi Kaakkois-Aasian historiasta kirjoittanut Lea E. Williams on kuvannut, kuinka portugalilaisten laivat olivat kuin kelluvia linnakkeita. Niihin mahtui paljon sotilaita ja niitä voitiin käyttää piirityksiin ja saartoihin. Tämä tuo esille kuitenkin, että portugalilaisilla ei ollut ylintä valta-asemaa. Toisaalta heillä oli keinot puolustautua vihollisia vastaan ja näin he olivat vakiinnuttaneet asemansa eteläisessä Aasiassa. Kuten Williams toteaa, eurooppalaisella laivatykistön ja merialusten kehityksellä oli globaaleja vaikutuksia¹⁴², jotka näkyvät Portugalin saapumisella Aasiaan.

Portugalin globaalista toiminnasta 1500-luvun kontekstissa kertoo myös Linschotenin kuvaama byrokraattiselta vaikuttava järjestelmä, jonka avulla seurattiin Intiaan saapuvia portugalilaisia:

The Portingalles which saile for India, being thus registred and written downe, the said Register at their arrivall there, is delivered to be kept by one of the kinges Officers thereunto appointed, which every three years is likewise changed, as other [offices are], and is called the chiefe Clarke of the Matricula Generall, and hath three or foure under Clearks at his commandment.¹⁴³

Lainaus kertoo 1500-luvun protogloaalista liikkuvuudesta. Toisaalta liikkuvuuden kontrolloiminen kertoo pyrkimyksistä rajata sitä vallanpitäjien taholta. Kyse oli pitkiin etäisyyksiin perustuvasta järjestelmästä, joka vaatii oman virkamiehistön. Tätä voi pitää esimerkkinä varhaisesta siirtomaatoiminnasta. Lisäksi Linschoten mainitsee, miten hänen uskomuksensa

¹³⁸ Linschoten (1598) 1885, 220.

¹³⁹ Rothermund 1993, 11.

¹⁴⁰ Linschoten (1598), 189.

¹⁴¹ McNeill 2006, 284.

¹⁴² Williams 1976, 54.

¹⁴³ Linschoten (1598) 1885, 189.

mukaan Portugalista lähetetään vuosittain 1500 sotilasta ulkomaan palvelukseen. Osa heistä oli pakotettuna ja palvelusaika saattoi koitua monen kohtaloksi.¹⁴⁴ Hän tiivistää osuvasti portugalilaisten toiminnan ”sotaisaksi”, joka yksinomaan perustuu merivoimien vahvuuteen ja rannikkolinnoituksiin.¹⁴⁵ Mantereella heillä ei ollut samanlaista yliotetta. Nämä linnoitukset olivat ominaisia juuri Portugalille. Ensimmäinen perustettiin Afrikan länsirannikolle vuonna 1482. Ne levittyivät Afrikan rannikkoa ja Arabian niemimaata myöten lopulta Goalle ja vielä siitäkkin pidemmälle Kaakkois-Aasiaan.¹⁴⁶ *Estado da India* vaikuttaa perustuneen pitkälti sota-tekniologiaan ja sotilaiden ”kansainväliseen” palvelukseen eri linnoituksissa.

Linschotenin kuvaamassa maailmassa sotiminen tulee selkeästi esille protoglobalisaation yhtenä ajavana taustavoimana, muttei suinkaan ainoana. *Suurvallan rakentajat* -teoksessa tuodaan esille varhaismodernin Alankomaiden ja Ruotsin 1600-luvun suurvallan ajan välistä vuorovaikutusta ja suhdetta toisiinsa. Kyseisen aikakauden alun leimaava piirre oli reformaatista, sodista ja poliittisista mullistuksista johtuneet kehityskulut, jotka loivat uudenlaisia ylijärjaisiä yhteyksiä. Näissä yhteyksissä niin kulttuuri, uskonto ja kauppa olivat limittyneitä ja jatkuvassa vuorovaikutuksessa.¹⁴⁷ Tämä kuvaa hyvin myös laajempaa historiallista kontekstia 1500-luvulla. McNeillien esittämien verkostojen laajentumisen ja yhdistymisen myötä, vuorovaikutus toisilleen kaukaisten alueiden välillä muuttui suoraviivaisemmaksi. Samoin tavoin kuin Ruotsin ja Alankomaiden välillä, Portugali oli kanssakäymisissä merentakaisen valtakuntien kanssa väkivaltaisissa merkeissä. Mukaan mahtui kuitenkin rauhanomaisia kohtaamisia, etenkin kaupankäynnin ja uskonnollisen kanssakäymisen kautta.¹⁴⁸

Linschotenin *Itinerario* kertoo myös muista tärkeistä protoglobaaleista toimijoista, jotka tulee ottaa huomioon Portugalin lisäksi. Globalisoitunut verkosto ei luonut itseään tyhjästä, vaan se koostuu keskenään vuorovaikuttavista toimijoista. Ming-dynastian hallitsema Kiina¹⁴⁹ oli yksi vahvimmista tekijöistä protoglobaalissa verkossa, jolle Linschoten omistaa laajan luvun teoksessaan.¹⁵⁰ Hän antaa Filippiinejä käsittelevässä kappaleessaan selkeän esimerkin Kiinan roolista osana protoglobaalia verkkoa:

¹⁴⁴ Linschoten (1598), 1885 Vol. II, 230.

¹⁴⁵ Linschoten (1598) 1885, 204.

¹⁴⁶ Coatsworth et al. 2015, 77.

¹⁴⁷ Wirta et al. 2023, Johdanto.

¹⁴⁸ Ylijärjaisistä suhteista enemmän luvussa 2.2

¹⁴⁹ britannica.com Ming- dynastia hallitsi kiinaa vuosina 1368–1644. Sen aikana Kiina vaikutti poliittisesti ja kulttuurisesti Itä- ja Etelä-Aasiaan sekä Ottomaanien valtakuntaan. [haettu 24.10.2025]

¹⁵⁰ Linschoten (1598) 1885, 125–151. Kolme lukua ja 26 sivua.

... there cometh from China thether every year at least 20 shippes, and from thence is [their merchandise] by the Spaniardes shipped and sent into newe Spaine, and to Mexico, which waye is now as common, as from India to Portingale...¹⁵¹

Kiina lähetti huomattavan määrän kauppalaivoja Filippiineille, mikä ei ollut 1500-luvun alkupuoliskolla itsestäänselvyys. Vuoteen 1576 asti Kiina rajoitti laivaliikennettä, mutta vuoden 1570 asetus maksaa kaikki verot hopealla aiheutti kiinalaisen kaupan aktivoitumisen läntisellä Tyynellämerellä.¹⁵² De Vries tuo esille, että globalisoituneen maailman yksi piirre onkin se, että kaukana sijaitsevan alueen tapahtumat aiheuttavat jossain toisaalla selkeästi havaittavia muutoksia.¹⁵³ Lainauksessa korostuu myös Euraasian ja Pohjois-Amerikan mantereiden kytkeytyminen toisiinsa. 1500-luvulla valtameripurjehduksen määrän kasvu oli kehittynyt siihen pisteeseen, että Linschotenin mukaan espanjalaisten kauppalaivojen Tyynenmeren ylitys oli jo yleistynyt. Lainaus on esimerkki kaupan kautta syntyneestä protoglobalisoitumisesta, jossa Amerikan mantereet tulivat osaksi tätä laajaa verkostoa. Euraasian kauppa vilkastui myös uusien merireittien myötä.¹⁵⁴

Arabit, persialaiset, turkkilaiset ja Afrikan itärannikon ihmiset ovat jo tulleet Linschotenin kautta esille osana protoglobaalia verkkoa, koska näiden ryhmien merkitys ja rooli Etelä-Aasian historiassa oli vakiintunut. Kaakkois-Aasian tulee ottaa myös huomioon protoglobaalin verkon toimijana. Linschoten kirjoittaa seuraavasti nykyisen Siamin niemimaan valtakunnista:

... these kingdomes of Aracan and Pegu are very rich and fruitfull of all things, besides Gold and precious stones, as Eubies, Espinels, Saffires, lacinthes, Emeraldes, Granates, and such like, as it is well knowne by the great numbers that are dayly brought out of those countries into all places. Likewise they make harde ware,¹⁵⁵ which is carried throughout the world¹⁵⁶

Linschoten kertoo näiden alueiden tavaroista, joita viedään ympäri maailmaa. Lainauksessa tulee esille hänen globaali ajattelutapansa, jossa arvokkaat tavarat kulkeutuvat pitkien etäisyyksien päähän. Siinä korostuu erityisesti alueen erikoistuminen lakkaan,

¹⁵¹ Linschoten (1598) 1885, 124.

¹⁵² McNeill 2006, 299.

¹⁵³ De Vries 2010, 710–711; Coatsworth et al. 2015, 1.

¹⁵⁴ McNeill 2006, 297.

¹⁵⁵ Burnell 1885, 97. Lähdeviitteen mukaan tällä tarkoitetaan lakkaa.

¹⁵⁶ Linschoten (1598) 1885, 97.

arvometalleihin, jalokiviin ja saviastioihin¹⁵⁷, jotka kiinnostivat ihmisiä kaikkialta protoglobaalin verkon sisältä. Myös tähän liittyi olennaisesti Kiinan vaikutus kaupan ja siitä seuranneen liikkuvuuden edistäjänä.¹⁵⁸ Kaakkois-Aasian alue on esimerkki siitä, miten osallistuminen globalisoituvaan kauppaan ja yhdistyneeseen yleismaailmalliseen verkkoon oli rikastuttanut aluetta.¹⁵⁹

Kaakkois-Aasia oli jo ennen portugalilaisia vauras ja kaukokauppaa harjoittava alue. Kun nykyisessä Malesiassa sijaitseva Malakkan kaupunki päätyi Portugalin haltuun vuonna 1511¹⁶⁰, alue siirtyi todelliseksi osaksi globaalia verkkoa. Linschoten kertoo kaupungin roolista kaupan solmukohtana:

...it hath great trafficke and dealing with all shippes which sayle to and from China, the Molucos, Banda, the Hands of lava, Sumatra, and all the Hands bordering thereabouts: as also from Sian, Pegu, Bengala, Choramandel, and the Indies: whereby a great number of shippes goe and come thether, and doe there lade and unlade, sell, buye, and barter, and make great traficke out of all the Orientall countries¹⁶¹

Tekstiote osuu hyvin yhteen McNeillien toteamukseen, että Malakka oli vuorovaikutuksen solmukohta sekä kosmopoliittinen keskus.¹⁶² Se oli yliaalueellinen kauppavaroiden keräyspiste, joka oli verkostoitunut globaalisti niin Euroopan, läntisen Aasian ja Lähi-Idän kanssa.¹⁶³ Portugali yritti asettaa omat ehdot koskien Malakkan kaupankäyntiä, joka olisi palvellut heidän monopolipyrkimyksiään, mutta ei onnistunut siinä. Itäisten kauppavaroiden kuljettaminen Eurooppaan ei ollutkaan tarpeeksi tuottoisaa, minkä lisäksi portugalilaiset eivät kyenneet estämään kaupankäyntiä heidän hallinnoimien alueiden ulkopuolella Kaakkois-Aasiassa.¹⁶⁴ Portugalilaiset olivat alueella nimellisesti vallassa, mutta käytännössä edes heidän eurooppalainen sotateknologiansa ei voinut kontrolloida kaupunkia. He toimivat enemmänkin Malakkan ja koko Kaakkois-Aasian yhdistäjinä osaksi laajentunutta verkostoa.

¹⁵⁷ Linschoten (1598) 1885, 101.

¹⁵⁸ McNeill 2006, 299–300.

¹⁵⁹ McNeill 2006, 304.

¹⁶⁰ Coatsworth et al. 2015, 100.

¹⁶¹ Linschoten (1598) 1885, 104.

¹⁶² McNeill 2006, 232.

¹⁶³ Scammel 1981, 234, 243.

¹⁶⁴ Williams 1976, 58–59.

Iberian niemimaan merimahdit Portugali ja Espanja eivät kuitenkaan pystyneet pitämään protoglobaalin verkon hallitsevaa asemaa käsissään, vaikka olivat olleet luomassa sitä 1400-luvulta eteenpäin. Englantilaiset merenkävijät osoittivat 1500-luvulla, että laajentuneessa verkossa oli tilaa muille ja esimerkiksi alankomaalainen Hugo Grotius vetosi merten vapaaseen käyttöön.¹⁶⁵ Linschotenin *Itinerarion* kautta voidaan tarkastella englantilaisten pyrkimyksiä haastaa Portugalin idän kaupan monopoliasemaa eurooppalaisesta näkökulmasta. Seuraavassa lainauksessa tulee esille, miten englantilaisia saatettiin pitää epäilyttävinä Portugalin hallitsemassa Ormuksen¹⁶⁶ kaupungissa:

...and to that end they went unto the Captaine of Ormus, as then called Don Gon-
salo de Meneses, telling him that there were certaine Englishmen come into Or-
mus, that were sent only to spy the Country, and said further, that they were Here-
tickes: and therefore they sayd it was convenient they should not be suffered [so]
to depart, without beeing examined, and punished [as enemies,] to the example of
others...¹⁶⁷

Linschoten oli lähellä todistamassa tätä eurooppalaisten välistä valtataistelua. Portugalilaisilla olikin hyvä syy vangita epäilyttävät henkilöt. Englantilaiset olivat kuitenkin uhka heidän hatarahkolle valta-asemalleen protoglobaalissa verkossa. Heidän valtansa kaukomailla perustui merilinnakkeiden verkostoon, jota ympäröivät monet aasialaiset voimatekijät, tärkeimpänä Ming-Kiina. Portugali oli pitkälti linnakkeidensa varassa ja Brasilian rannikolta Kaakkois-Aasiaan ulottuva kontrolloitava alue oli auttamatta liikaa vain miljoonan asukkaan kuningaskunnalle. Rajalliset materiaaliset ja inhimilliset resurssit eivät riittäneet ylläpitämään Portugalin globaaleja valtapyrkimyksiä. Tätä tilaisuutta Englanti ja Alankomaat eivät jättäneet käyttämättä.¹⁶⁸

Alankomaat ei vielä ollut konkreettinen uhka Portugalille ennen 1600-lukua, mutta alankomaalaisilla oli käytössään erityisesti portugalilaisten keräämää tietoa merenkulusta.¹⁶⁹ Toisin kuin Alankomaat, Englanti muodosti Portugalille ja Espanjalle todellisen uhan jo 1500-luvulla, jonka voi havaita Linschotenin teoksesta. Hän kertoo, miten eräs portugalilainen laiva

¹⁶⁵ Rowen 1972, 148.

¹⁶⁶ Kaupunki sijaitsee nykyisessä Iranissa Hormuzinsalmella.

¹⁶⁷ Linschoten (1598) 1885 Vol II, 160.

¹⁶⁸ Williams 1972, 61–63.

¹⁶⁹ Vila-Santa 2024, 319.

joutui englantilaisen Francis Draken¹⁷⁰ kaappaamaksi. Hän myös kertoo, miten englantilaiset olivat ohittaneet Hyväntoivonniemen vaivatta, vaikka heillä piti olla pienet ja heikot alukset.¹⁷¹

Drake olikin merkittävä tekijä 1500-luvun protogloaalissa verkossa. Hän ja Walter Raleigh¹⁷² saivat tehtäväkseen vaania ja kaapata portugalilaisia ja espanjalaisia laivoja, jotka toivat tavaraa Amerikan, Aasian ja Afrikan mantereilta.¹⁷³ Drake oli osallinen Espanjan suuren Armadan voittamisessa vuonna 1588, jonka myötä voimatasapaino kellahti Englannin puolelle. Kaiken lisäksi Englanti tarjosi tukensa Alankomaiden itsenäisyystaistelulle Espanjaa vastaan vuonna 1581, estämällä espanjalaisten hyökkäystä alueelle.¹⁷⁴ Tätä myötä Alankomaista tuli uusi voimatekijä protogloaaliin verkostoon osaltaan englantilaisten ansiosta.

Protogloaali verkosto sai uusia toimijoita 1500-luvun lopulla. Se kuitenkin rajoittui tietyille alueille, erityisesti rannikoille ja kaupunkeihin. *Itinerariossa* Linschoten kertoo tämän verkon toiminnasta käytännössä, ollen samaan aikaan osana sitä. Teos on itsessään osoitus 1500-luvun liikkuvuudesta. Linschotenin kirjoitusten ja havaintojen pohjalta voi huomata, että varhaismodernin ajan protoglobalisaation seurauksena globaalit tavat toimia ja ajatella olivat mahdollisia. Tässä maailmassa kaukaiset alueet olivat ensi kertaa suorassa kosketuksessa toisiinsa. Onkin kiehtovaa pohtia *Itinerarion* ja Linschotenin kautta näitä kosketuksia ylirajaisuuden näkökulmasta käsin, Linschotenin tarjoaman historiallisen kehyksen puitteissa.

¹⁷⁰ britannica.com. Sir Francis Drake (s. 1540–43, k. 1596) oli englantilainen amiraali, joka matkusti maapallon ympäri 1577–80. Hän myös työskenteli kunigatar Elisabet ensimmäiselle. Oli puolustamassa Englantia Espanjan voittamatonta armadaa vastaan. [haettu 2.9.2025.]

¹⁷¹ Linschoten (1598) 1886, 167; Vol. II, 246.

¹⁷² britannica.com. Sir Walter Raleigh (s. 1554? k. 1618) oli englantilainen seikkailija kirjailija sekä oli kuningatar Elisabet ensimmäisen suosiossa. [haettu 2.9.2025.]

¹⁷³ McPherson (1993)1998, 175.

¹⁷⁴ Coatsworth et al. 2015, 103.

3.2 Ylirajaisuus varhaismodernina aikana

Tässä luvussa keskityn *Itinerarion* ja Linschotenin edustaman 1500-luvun protoglobaalin maailman tarkasteluun ylirajaisuuden näkökulman kautta. Ylirajaisuuden käsite 1500-luvun kontekstissa voi olla haastava, koska valtakuntien rajat ymmärrettiin eri tavalla kuin modernien valtioiden aikana. Kuitenkin kyseinen käsite täytyy ensin selittää ja sovittaa 1500-luvun lopun kontekstiin, jonka jälkeen nostan esimerkkejä Linschotenin teoksesta. Ylirajaisuuden käsite on oleellinen globaalia historiaa tutkiessa. Bruze Mazlish on korostanut globaalin historian tutkimuskohteiden ylirajaisuutta, ottaen huomioon myös kansallisen historiankirjoituksen, jota tulisi uudelleenarvioida.¹⁷⁵ Ylirajaisuutta hyödyntänyt tutkija Maija Urponen tähdentää, että transnationalismista¹⁷⁶ voidaan puhua myös historiallisen tutkimuksen yhteydessä.¹⁷⁷

Huomioitava on, että 1500-luvun tapauksessa ei ollut olemassa kansallisvaltioita, niin kuin ne nykymielessä ymmärretään. Toisaalta englanninkielisessä käännöksessä Linschoten käyttää useasti sanaa maa (*country*), kun kyseessä on joku nimetty alue tai paikka, kuten Syyria, Intia, Persia tai Arabia. Tämän lisäksi hän kuvaa kansa-sanalla (*nation*) tiettyjen ihmisten ja alueiden kuulumista samaan sosiaaliseen, poliittiseen ja kulttuuriseen yhteisöön.¹⁷⁸ Nämä antavat viitteitä, että 1500-luvun lopulla ainakin eurooppalaisesta näkökulmasta maailmassa oli erilaisia kansallisuuksia, joita johti keskusvaltaiset järjestelmät. Historiantutkija Akira Iriye antaa hyvät lähtökohdat ylirajaisuuden käsitteen ymmärtämiselle ja sen käytölle historiallisessa tutkimuksessa. Iriyen mukaan ylirajainen historia katsoo yksilöitä erilaisissa konteksteissa, mukaan lukien kansallisissa. Se ei täysin kiellä valtioiden olemassaoloa ja niiden rooleja.¹⁷⁹ Esimerkiksi Quentin Skinner on todennut, että 1500-luvun loppuun mennessä valtion käsitteestä olisi tullut tärkein eurooppalaisen politiikan analyysin kohde.¹⁸⁰ Tämä näkyy oppineen Linschotenin käsityksissä maista ja kansoista, joista hän kertoo *Itinerariossa*. Näin ollen ylirajaisuuden näkökulma sopii 1500-luvun asetelmaan.

Historiallisessa kontekstissa ylirajaisuus viittaa liikkumisen tarkasteluun¹⁸¹, joka on oleellista *Itinerariota* analysoidessa. Ihmisten liikkumisen lisäksi on huomioitava tavaroiden, kasvien,

¹⁷⁵ Mazlish 1998, 50.

¹⁷⁶ Vastaavanlainen termi ylirajaisuudelle. Tässä tekstissä käytetään ”ylirajaisuutta” selkeyden vuoksi.

¹⁷⁷ Urponen 2010, 19–22.

¹⁷⁸ Ks. myös Linschoten (1598) 1885, 159; Vol. II, 199, 206.

¹⁷⁹ Iriye 2013, 15.

¹⁸⁰ Middel et al. 2013, 742.

¹⁸¹ Urponen 2010, 22.

eläinten ja ideoiden liikkumista erilaisten rajojen yli. Esimerkiksi kuvaillessaan nykyisen Mosambikin aluetta, Linschoten kertoo siellä kasvavista intialaisista palmu- ja pähkinäpuista sekä erilaisista sitrushedelmistä. Tämän lisäksi Burnell huomauttaa lähdeviitteessä, että vuonna 1507 portugalilaiset perustivat Mosambikiin linnoituksen.¹⁸² Sitrushedelmien esiintyminen Mosambikissa oli merkki ekologisesta vaihdosta, jota puolestaan selitti portugalilaisten saapuminen alueelle. McNeillien mukaan 1500–1800 lukujen välinen aika oli ekologian kannalta yhdentymisprosessi, joka johti lukemattomiin ekologiisiin vaihtoihin sekä maapallon kasvien, eläinten ja tautien osittaiseen yhdenmukaistumiseen.¹⁸³ Meriliikenteen kehittyminen oli luomassa 1500-luvulta lähtien yleismaailmallista verkkoa, jossa ylirajainen tavaroiden ja ihmisen liikkuminen yhdenmukaisti erillään olevia paikkoja.¹⁸⁴ Tämä verkon sisällä tapahtuva ylirajainen vaihto tunnetaan myös paremmin kolumbiaanisena vaihtona Amerikan mantereiden, Euroasian ja Afrikan välillä.¹⁸⁵ Vaikka Linschotenin tekstin tapauksessa Amerikan mantereet jäävät huomiotta, on kyse silti samasta ilmiöstä Euroopan ja Aasian välillä. Vastaavien havaintojen turvin Linschoten tarjoaa kiehtovia katsauksia 1500-luvun protoglobalisoituneeseen maailmaan, joista voidaan havaita McNeillien esille tuomaa verkkojen yhdentymistä konkreettisella tavalla.

Linschotenin tekstistä voi havaita, miten ylirajainen vaihto oli vielä rajallista ja liittyi erityisesti arvokkaihin kulutustavaroihin. Maailman kauppaa hallitsi varhaismodernina aikana tietyt erikoistuotteet¹⁸⁶, joista pippuri, silkki, hevoset ja hopea näkyvät Linschotenin tekstissä. Nämä tuotteet ovat kiinnittäneet hänen huomionsa, koska taloudellisen voiton tavoittelu Aasiasta hankituilla arvotavaroilla oli suuri kiinnostuksen kohde eurooppalaisille. *Itinerarioon* onkin päätyneet paljon Linschotenin havaintoja arvokkaista kauppatavaroista, liittyen erityisesti Portugalin kaukokauppaan. Hänen mukaansa kaikki pippuritoimitukset Intiasta Portugaliin toimitettiin kuninkaalle. Tätä arvokasta maustetta viedäkseen, portugalilaiset olivat luoneet oman järjestelmänsä. Pippuria viljeleville, muun muassa alankomaalaisille¹⁸⁷, suotiin suuria oikeuksia.¹⁸⁸ Pippurin viljely ja sen tuominen Portugaliin oli valvottua ja esimerkiksi Intiassa

¹⁸² Linschoten (1598) 1885, 25.

¹⁸³ McNeill 2006, 264.

¹⁸⁴ McNeill 2006, 22.

¹⁸⁵ Gerritsen & Riello 2010, 5.

¹⁸⁶ McNeill 2006, 297.

¹⁸⁷ Linschoten (1598) 1885, 219.

¹⁸⁸ Linschoten (1598) 1885, 221–222. Ks. myös Pos 2004, 122; Elgin 2021, 22.

palveluiden sotilaiden henkilökohtaisia tavaroita tarkistettiin siltä varalta, että ne sisältäisivät salakuljetettua pippuria.¹⁸⁹

Arvokkaista kauppataavaroista Kiinan silkki oli yksi merkittävimmistä ylirajaisista tuotteista. Intian länsirannikolla sijaitseva Chaulin kaupunki erikoistui tuomaan raakasilkkiä Kiinasta, jossa siitä valmistettiin valmiita tuotteita myyntiä varten. Linschoten myös kertoo Kiinan valtavasta silkkiviennistä ja miten Kantonin kaupungista sitä vietiin joka vuosi Japaniin, Filippiineille sekä Kaakkois-Aasiaan.¹⁹⁰ Eurooppalaisten rooli oli toimia välikäsinä silkin ja muiden tavaroiden ylirajaisina kuljettajina laajentuneessa verkossa.¹⁹¹ Voisi tulkita, että eurooppalaisten merireittien myötä silkkitie laajentui valtamerille kamelikaravaanien vaihtuessa karavelilaivoihin.

Hedelmien, silkin ja mausteiden lisäksi myös elolliset oliot, ihmiset mukaan luettuna olivat yhdenmukaistamassa maapallon kaukaisia maita. Linschoten kirjoitti seuraavaa Goan arkkipiispan Ormuksen kaupungista tulleesta palvelijasta:

In my master the Archbishops house we had one of his servants born in Ormus newly come from thence which drewe three or foure wormes out of his legges in the same manner as [I] said before, which hee tolde us was very common in that place.¹⁹²

Lähi-idästä tulleen palvelijan työskentely eurooppalaiselle arkkipiispalle Intiassa kertoo ihmisten ylirajaisesta liikkumisesta. Esille tulee myös protoglobalisaation mahdollistama loisten ja tautien leviäminen toisille mantereille.¹⁹³ Muitakin eläimiä liikkui ihmisten vaikutuksesta, kuten linnut ja hevoset. Eläimet ovat ihmisten ja tavaroiden lailla liikkuneet ylirajaisesti. Maa-ilma oli toimijoiltaan monilajinen niin menneisyydessä kuin nykyisyydessäkin. Linschoten kertoo, miten kanarialintuja tuotiin Portugalista, Ottomaanien valtakunnasta ja Persiasta Intiaan, joka kertoo Euroopasta Aasiaan kohdistuvasta ylirajaisesta eläinten liikenteestä.¹⁹⁴ Tämän lisäksi eräs venetsialainen oli tuonut kirjekyyhkyn Intiaan ja kertoo miten nämä linnut voivat lentää ”tuhat mailia”, tuoden esille eläinten itse tekemää ylirajaista liikkuvuutta.¹⁹⁵

¹⁸⁹ Linschoten (1598) 1885, 230.

¹⁹⁰ Linschoten (1598) 1885, 62; 129.

¹⁹¹ McNeill 2006, 297.

¹⁹² Linschoten (1598) 1885, 53.

¹⁹³ Coatsworth et al. 2015, 1.

¹⁹⁴ Linschoten (1598) 1885, 304.

¹⁹⁵ Linschoten (1598) 1885, 51.

Hevosia puolestaan kuljetettiin Arabian niemimaalta ja Persiasta Intiaan.¹⁹⁶ Hevosia tarvittiin muun muassa metsästykseseen, armeijan tarpeisiin ja jopa poolon pelaamiseen.¹⁹⁷ Hevoset olivat harvinaisia Intian alueella, joten niitä piti tuoda ulkopuolelta. Erityisesti hevosten kohdalla tulee esille verkostoituneen maailman ylirajaiset ilmiöt, kun paikallisen tarpeen vuoksi tarvitaan yhteyksiä ulkomaailmaan. Ylirajaisuus keskittyy usein ihmisten perspektiiviin, joka tulee esille esimerkiksi Maija Urponen¹⁹⁸ tai Akira Iriyen¹⁹⁹ teksteissä. Pierre-Yves Saunierin kuitenkin korostaa, että ylirajainen historia on käsitteenä nuori ja joustava ja adjektiivina käytettynä ”ylirajainen” sisältää monia eri merkityksiä.²⁰⁰ Tätä soveltaen, Linschotenin kuvaamassa 1500-luvun lopun protogloobaalissa maailmassa voi tulkita olleen ylirajaisia eläimiä, rajautuen kuitenkin vain tiettyihin lajeihin.

Protogloobaalina aikana arvotavarat, tietyt eläimet ja ihmiset liikkuiivat yleismaailmallisen verkon sisällä. Eroja oli, millä mittakaavalla asiat liikkuiivat paikasta toiseen. Erityisesti hopea kävi vaihdannan välineenä kaikkialla maailmassa.²⁰¹ Varhaismodernina aikana se oli globaali ja ylirajainen arvotavara, joka tulee useasti esille Linschotenin teoksessa. Syy hopean merkityksen kasvulle varhaismodernina aikana löytyy Kiinasta:

The countrie hath many mines of Golde and Silver, but the King letteth it not [commonly] be carried out [of the countrie], but kéepeth it in his house for treasure, therefore they séeke [and procure] all things [to bee brought into the land]: notwithstanding they have great riches in their houses, of Gold, Silver, and other common Jewels, they estceme more of Silver then of Golde, because the Golde is of many values and prices, and the Silver is alwaies of one price.²⁰²

Lainauksesta käsittää hopean arvon Kiinan hallitsijalle. Hän halusi pitää kaiken hopean valtakuntansa sisällä, ja samalla haalia sitä ulkopuolelta lisää aarrekkamioihinsa. Tämä liittyy edellisessä luvussa mainittuun Kiinan verotukselliseen muutokseen, jossa kaikki verot tuli maksaa hopeassa. Tähän tarpeeseen Espanjan globaali imperiumi löysi ratkaisun. Yksi tunnetuimmista hopeavaluutoista, jota esiintyy Linschotenin teoksessa, on Espanjan peso²⁰³ (*rials*

¹⁹⁶ Linschoten (1598) 1885, 44, 47, 54.

¹⁹⁷ McKew 1964, 90.

¹⁹⁸ Urponen 2010, 20–24.

¹⁹⁹ Irye 2013, 10–15.

²⁰⁰ Saunier 2013, 8.

²⁰¹ McNeill 2006, 298.

²⁰² Linschoten (1598) 1885, 128

²⁰³ Shepard 1941, 13. Toinen tunnettu nimitys on myös *piece of eight*.

of eight).²⁰⁴ Espanjalaiset pesot alkoivat 1500-luvun lopulla virtaamaan ympäri maapalloa, kun Espanjan imperiumi laajentui Amerikan mantereille. Esimerkiksi nykyisessä Boliviassa sijaitseva Potosin hopeakaivoksen hopeaa vietiin espanjalaisten laivoissa Eurooppaan, Filippiinien Manilaan, eteläisen Kiinan merille sekä Intian valtamerelle.²⁰⁵ Kiinan ja eurooppalaisten vaikutuksesta hopeasta tuli globaali valuutta. Kiinalaisten valtava kysyntä vaati hopean tuonnin kaukaisista maista, kuten Persiasta ja Etelä-Amerikasta.²⁰⁶

Espanjan peso ei ollut ainoa kierrossa oleva hopeavaluutta. Persian alueelta tuli myös ylijarjaiseen kiertoon valuutta *lariin*, joka oli hevosenkengän muotoinen.²⁰⁷ Tekstissä esiintyy muitakin rahoja, mutta ainoastaan peso saavutti globaalit mittasuhteet. *Lariin* liikkui lähinnä Aasian sisällä,²⁰⁸ peso taas liikkui ylijarjaisesti merten, mantereiden ja lukuisten valtakuntien välillä. Viitaten McNeillien ajatukseen yhdistyneistä verkoista, hopealla oli merkittävä rooli ylijarjaisuuden näkökulmasta. Se konkreettisesti yhdisti kaukaiset alueet toisiinsa yhteisellä ja yleisesti tunnustetulla valuutalla. *Itinerarion* kuvaamaa 1500-luvun protoglobalisaatiota ajatellen hopea on selkein merkki globalisoituneesta sekä ylijarjaisesta varhaismodernin ajan maailmasta.

Hopean lisäksi varhaismodernin ajan ylijarjaisena ja protogloaalina arvotavarana oli orjat. Linschoten kirjoittaa Intiassa olevan *gusarat-* ja *baniane-*nimisä kansoja, jotka harjoittivat orjakauppaa Sansibarin saarella, sekä muualla Afrikan rannikolla. Lisäksi hän huomauttaa, että Intiassa on paljon orjia nykyisen Etiopian alueelta.²⁰⁹ Orjakaupalla oli pitkä historia alueella ennen Linschotenin matkaa Intiaan. Saharan eteläpuoleisesta Afrikasta oli viety orjia tuhannen vuoden ajan Punaisenmeren alueelle ja Intian valtameren poikki ennen atlanttisen orjakaupan käynnistymistä. Merkkejä löytyy myös portugalilaisten tuomasta muutoksesta. Mosambikin kansoja käsittelevässä luvussaan Linschoten tuo esille, että keskinäisissä taisteluissaan he myivät sotavankeja orjiksi portugalilaisille, jotka vaihtoivat orjia intialaisiin tavaroihin.²¹⁰ *Gusarateja* tai portugalilaisia voi pitää oman aikansa ylijarjaisina toimijoina, joita yhdisti valtakuntien rajat ylittävä ihmiskauppa. Portugalilaisten toiminta orjakaupassa oli

²⁰⁴ Linschoten (1598) 1885, 11, 186.

²⁰⁵ Gerritsen & Riello 2015, 4.

²⁰⁶ Scammel 1981, 241.

²⁰⁷ Linschoten (1598) 1885, 242.

²⁰⁸ Scammel 1981, 234.

²⁰⁹ Linschoten (1598) 1885, 252, 264.

²¹⁰ Linschoten (1598) 1885, 274.

kuitenkin laajempaa. Vanhempi orjakauppa oli ollut alueellisesti suppeampaa. Eurooppalais-
ten, kuten portugalilaisten, toimesta orjakaupan merkitys ja suuruus kasvoivat.

Orjakaupan myötä monia erilaisia etnisyyksiä päätyi samaan paikkaan, joka loi ylijalaisia
kohtaamisia ihmisten välille. Voisi puhua siis monietnisyydestä, joka oli peräisin ylijalaisesta
toiminnasta. Goassa oli kaupan orjia monista eri taustoista²¹¹, joka oli merkki portugalilaisten
vaikutuksesta, mutta myös jälki vanhemmasta orjakaupasta. Kuitenkin ehkä kiinnostavin esi-
merkki orjuuteen liittyvästä ylijalaisuudesta sekä monietnisyydestä on Linschotenin esittämä
erikoinen laki liittyen naisorjien lapsiin:

...and if it chaunceth that these slavish women be with child, they are their
maisters children, who are therewith very wel content, for so they are their
captives, but if the father be a Portingale, or some other frée man, when the
childe is borne, he may within 8 dayes challenge it for his, paying the maister
a small péece of money for it, as much as by law is thereunto ordeined.²¹²

Tämä havainto tuo esille, millä tavoin protoglobalisaation mahdollistamat ylijalaiset kohtaa-
miset vaikuttivat konkreettisesti ihmisten elämiin. Portugalilaisella miehellä oli siis lain no-
jaama oikeus vaatia naisorjan kanssa hankkimaansa lasta itselleen, joka kertoo etnisestä se-
koittumisesta. Portugalilaiset miehet perustivat Goassa uusia perheitä myös paikallisten nais-
ten kanssa.²¹³ Tilannetta voisi kuvata ylijalaiseksi perheeksi, joka oli seurausta 1500-luvun
protoglobalisaatiosta. Tarve luoda oma lakinsa portugalilaisten ja naisorjien lapsille oli merk-
kinä ilmiön laajuudesta. Se kertoi myös siitä, että näillä lapsilla oli ainutlaatuinen mahdolli-
suus vapautua äidin yhteiskunnallisesta asemasta huolimatta. Linschotenin mukaan naisorjat
olivat sidottuja omistajiinsa, jonka myötä he eivät saaneet mahdollisuutta lähteä pois.²¹⁴ Hän
ei kuitenkaan enempää avaa, kuinka moni portugalilainen vaatii lapsiaan itselleen. Oleellisinta
on, että kyseinen mahdollisuus on edes ollut olemassa ja sille on ollut tarve. Tämä orjuus
toimi tavallaan ”toiseen suuntaan” ja tarjosi mahdollisuuksia ylijalaiseen liikkuvuuteen eu-
rooppalaisten hallinnoimille alueille.

Edellisten esimerkkien avulla Linschotenin teos havainnollistaa, miten ihmiset, eläimet ja esi-
neet ovat liikkuneet ylijalaisesti valtakuntien, merien ja mantereiden läpi. Tämä oli

²¹¹ McKew 1964, 84.

²¹² Linschoten (1598) 1885, 216.

²¹³ Pos 2004, 119.

²¹⁴ Linschoten (1598) 1885, 215.

mahdollista 1500-luvun protogloobaalissa ja verkostoituneessa maailmassa. Konkreettisten asioiden ylitajainen liikkuvuus hahmottaa protogloobaalin maailman olemusta, mutta myös abstraktit käsitteet liikkuvat verkossa.

Naisorjien lapsia käsittelevä laki on yksi esimerkki abstraktista ylitajaisuudesta, mutta samalla se tuo esille rinnakkaisuuden konkreettisten asioiden kanssa, ne ovat suhteessa toisiinsa. Toinen esimerkki lakien ylitajaisuudesta liittyy jälleen naisten ja miesten suhteisiin. Linschoten kertoo, että Intiassa eurooppalainen mies voi Portugalin lakien mukaisesti mennä naimisiin uuden vaimon kanssa, jos edellinen on jäänyt kiinni aviorikoksesta.²¹⁵ Merkkejä on myös Portugalin *Estado da Indian* vaikutuksesta paikallisiin. Kertoessaan Ballagaten²¹⁶ alueen ihmisistä Linschoten mainitsee heidän olevan yllättävän sanavalmiita oikeudenkäynneissä, jotka käydään Portugalin lakien mukaan.²¹⁷ Varhaismodernina aikana eurooppalaiset valtiot säätivät rikollis- ja siviililakeja, jotka levisivät Euroopan ulkopuolelle.²¹⁸ Linschotenin maininnat Portugalin Intiasta ovat arvokas todiste tästä lakien ylitajaisuudesta.

Lakipykälien lisäksi ylitajaisuus vaikutti kielten sanastoihin. Persian ja arabian kielten vaikutus muihin kieliin ei ole yllätys²¹⁹, sillä näiden puhujat olivat harjoittaneet kaukokauppaa ja ylitajaista toimintaa Afrikasta Aasiaan ennen eurooppalaisten tuloa. Siksi on kiinnostavaa nähdä, miten eurooppalaisten tulo Etelä- ja Kaakkois-Aasiaan näkyi paikallisissa kielissä. Yksi esimerkki löytyy Linschotenin käsitellessä kiinalaista ylimystöä, johon Burnell lisää lähdeviitteessä:

Mandorijns, i.e., the Malay name for Chinese dignitaries, taken from the Sanskrit "mantri", and applied by the Malays to their own lower officials. The final nasal alone is Portuguese.²²⁰

Tilannetta voisi kuvailla kontaktivyöhykkeeksi, jota Mary Louise Pratt on käyttänyt siirtomaan ajan matkakirjallisuuden käsittelyssä. Se tarkoittaa, että ennen maantieteellisen etäisyyden erottamat ihmiset kohtaavat toisensa.²²¹ Ylitajaisen kohtaamisten ja kielen näkökulmasta kontaktivyöhykkeellä voi tapahtua vaikutteiden vaihtoa ja uusien sanojen syntyä. Tässä

²¹⁵ Linschoten (1598) 1885, 211–212.

²¹⁶ britannica.com Linschoten on todennäköisesti tarkoittanut aluetta, jossa nykyisin on Madhya Pradeshin osavaltio Keski-Intiassa ja jossa on myös Balaghat niminen kaupunki [3.9.2025.]

²¹⁷ Linschoten (1598) 1885, 259.

²¹⁸ Zinkina et al. 2019, 118.

²¹⁹ Burnell 1885, 120, 262.

²²⁰ Linschoten (1598) 1885, 135.

²²¹ Urponen 2010, 23.

tapauksessa on ollut osallisena monta paikallista kieliryhmää: kiinalaiset, malajit²²² ja sanskritin puhujat. Kuitenkin portugalilaisten saapuminen teki tilanteesta globaalisti ylirajaisen kohtaamisen.

Uskonnollisilla asioilla on suurin näkyvyys Linschotenin tekstissä. Tähän on voinut vaikuttaa hänen työskentelynsä Goan arkkipiispalle, jonka seurauksena hän pääsi näkemään katolisen kirkon ylirajaista toimintaa. Tästä syystä Linschotenin *Itinerario* tarjoaa kiinnostavia yksityiskohtia uskonnon roolista protoglobalisaation aikana. Yksi näkyvä uskonnollinen toimija Linschotenin tekstissä on jesuiittaveljeskunta. Linschoten tuokin esille erittäin kiinnostavan tapauksen Japanissa toimivista jesuiitoista ja heidän vaikutuksestaan paikalliseen aateliin:

About the same time there came into Goa from the Hand of Iapan, certaine Iesuites and with them, three Princes, being the children of certain Kings of that country, wholly apparelled like Iesuites, not one of them, above the age of sixteene yeares, being minded by perswasions of the Iesuites, to travel into Portingall, and from thence to come to see the Pope, therby to procure great profit, priveledges, and liberties for the Iesuites, which was onely their intent...²²³

Japanilaisten prinssien vieminen Portugaliin uskonnon nimissä kertoo jesuiittojen laajasta vaikutuksesta. Veljeskunnan perusti vuonna 1540 Francis Xavier sekä Ignatius Loyola. Tarkoituksena heillä oli levittää katolista kristinuskoa Aasian ja näitä ensimmäisiä lähetysretkiä Xavier oli johtamassa.²²⁴ Jesuiitat seurasivat perässä, kun *Estado da India* levittäytyi Intiaan ja he muun muassa ylläpitivät Goassa sairaalaa eurooppalaisille.²²⁵ Jesuiittojen Aasian matkat olivat ensimmäisiä lähetystyömatkoja Euroopan ulkopuolelle, ja ne tapahtuivat Portugalin avustuksella.²²⁶ Tämä oli merkittävää 1500-luvun protoglobalisaation kannalta. Lähetystyön tekeminen oli ominainen piirre ajan katoliselle kristinuskolle ja etenkin vastareformaatio panosti käännyttämään ihmisiä Aasiassa ja Amerikan mantereilla.

²²² britannica.com Malajit ovat etninen kansa Malayn niemimaalla sekä Kaakkois-Aasian saarilla. He puhuvat lukuisia eri murteita sekä heidän kulttuurinsa ovat vaikuttaneet esimerkiksi Thaimaan, Javan, Sumatran sekä hindulaisen Intian kulttuurit. Malajit olivat ennen hinduja, mutta 1400-luvulla he kääntyivät islamin uskoon. [3.9.2025.]

²²³ Linschoten (1598) 1885 Vol.II, 167. Linschotenin mukaan seurue pääsi Eurooppaan asti. He kävivät Espanjassa sekä Italiassa Paavia tapaamassa. Jesuiitat ilmeisesti saivat paljon tunnustusta sekä lahjoja. Paluumatkalla seurue palasi Goaan.

²²⁴ Russel 2020,13.

²²⁵ Linschoten (1598) 1885, 237.

²²⁶ Russel 2020, 12.

Helene Vu Thanhin kuvaa jesuiittaveljeskuntaa globaaliksi instituutioksi, mikä tulee selkeästi esille Linschotenin tekstiotteesta.²²⁷ Akira Irye on myös tuonut esille, että uskonnolliset yhteisöt ovat ei-kansallisia toimijoita, jonka myötä termiä ylirajainen voidaan niistä käyttää.²²⁸ Jesuiittojen toimintaa voi siten kuvata ylirajaiseksi. Se oli itsenäinen uskonnollinen toimija, vaikka se sai tukea Portugalin kruunulta. Linschoten mainitsee myös Goassa tapahtuneesta riidasta varakuninkaan ja jesuiittojen välillä.²²⁹ Tämä korostaa erillisiä intressejä suhteessa *Estado da Indiaan*. Vu Thanh onkin todennut, että jesuiittojen toiminnassa eniten merkitsi veljeskunnan yhteinen hyvä.²³⁰

Uskonnollisuus oli 1500-luvulla yksi merkittävimmistä yksilön elämää ohjaavista asioista, mutta se ulottui laajemmallekin. Janet Lippman Abu-Lughold on todennut, että maailman suurimmat uskonnot olivat keskeisessä roolissa kulttuuristen mallien, kaupankäynnin ja poliittisten liittojen levittämisessä varhaismodernina aikana. Ne olivat vahvasti vaikuttamassa vuosisatojen aikana globaaleiksi kasvaneisiin valtakuntiin.²³¹ Uskontoa voi siis pitää hopean lailla yhdistävänä ylirajaisena tekijänä, jonka rooli ja merkitys yleismaailmallisessa verkossa oli merkittävä.

Katolisen kristinuskon lisäksi islam ja juutalaisuus saivat näkyvyyttä *Itinerariossa*, mikä kertoo niiden ylirajaisuudesta. Tämä ilmenee tekstissä eri tavoilla. Linschoten esimerkiksi kertoo paikallisen intialaisen kuninkaan pyhiinvaelluksesta Mekkaan.²³² Islam levisi kauppiaiden ja sotaretkien mukana Afrikkaan, Intiaan ja Kaakkois-Aasiaan ja sen levinneisyys kaksinkertaistui vuosina 1000–1500.²³³ Juutalainen diaspora oli ulottunut myös Intiaan asti, jossa Linschoten kohtasi Espanjasta häädettyjä sefardijuutalaisia.²³⁴ Iberian niemimaan takaisinvalloitus muslimeilta kristiyille, eli *reconquista* tuli päätökseen vuonna 1492, mutta sen jäljet näkyivät ylirajaisesti vielä 1500-luvun lopun Intiassa. Esimerkiksi Portugalin hallinnoimilla alueilla Intiassa muslimeilla ja juutalaisilla oli vaikeuksia harjoittaa julkisesti omaa uskoaan ja

²²⁷ Vu Thanh 2020, 179

²²⁸ Irye 2013, 15.

²²⁹ Linschoten (1598) 1885, 220–221.

²³⁰ Vu Thanh 2020, 171.

²³¹ Lippman Abu-Lughold 1998, 70.

²³² Linschoten (1598) 1885, 72.

²³³ McNeill 2006, 201.

²³⁴ Linschoten (1598) 1885, 286.

kiinnijääminen johti joko pakkokäännätykseen tai kuolemaan.²³⁵ Linschotenin havainnot muista kuin kristityistä ovat arvokas lisä 1500-luvun protoglobalisaation kuvaamiseen. Ne tuovat esille maailmanuskontojen roolia globalisaatiokehityksen varhaisessa vaiheessa.

McNeillit ovat kirjoittaneet, että varhaismodernin ajan globalisoituminen oli kivulias ja raaka prosessi, jossa kansoja, kieliä ja uskontoja katosi, kun tietyt voimakkaat toimijat levittäytyivät eri puolille maailmaa.²³⁶ Tähän on sovellettavissa Scholten ajatukset kristinuskon sisällä valitsevasta globaalista tietoisuudesta, maapallosta yhtenä paikkana ja sen globaaleista pyrkimyksistä varhaismodernina aikana²³⁷ McNeillit ovat todenneet, että verkon luomat yhteydet suosivat liikkuvia uskontoja paikallisten kustannuksella, koska kuulumien suureen yhteisöön toi hyötyjä.²³⁸ Tämä saattoi helpottaa kaupankäyntiä, joka edelleen lisäsi ylijärjestyksen suhteiden ja vuorovaikutusten syntymistä ja ylläpitoa. Siksi onkin kiinnostava tarkastella, miten Linschoten havainnoi ja kirjoitti Goan kaupungissa näkyvistä ylijärjestyksistä. Niiden avulla voidaan nähdä 1500-luvun protoglobalisoitunutta maailmaa.

²³⁵ Linschoten (1598) 1885, 285–286.

²³⁶ McNeill 2006, 230.

²³⁷ Scholte 2000, 64.

²³⁸ McNeill 2006, 275.

3.3 Portugalin Goa – protoglobaalin maailman kuuma piste

Kuten alaluvussa 3.1 tuli esille, 1500-luvun protoglobalisaation tapahtumapaikkana olivat rannikoilla sijaitsevat satama- ja kauppakaupungit, jotka vetivät puoleensa tavaroita ja ihmisiä yleismaailmallisen verkon piiristä. Tässä alaluvussa käsittelen nykyisen Intian länsirannikolla sijaitsevaa Goan kaupunkia. Asuessaan Goassa Linschoten dokumentoi kaupunkia ja sen elämää. Näin voidaan tarkastella Goan kaupunkia 1580-luvulla ja miten protoglobalisoituminen varhaismodernilla ajalla ja ylirajaisuus kulminoituivat yhdessä paikassa. Arie Pos on tutkinut mitä Linschoten kertoi Goasta ja vertaa tätä portugalilaisiin aikalaislähteisiin. Hän on todennut, että Linschoten oli tärkeä tietolähde Goan urbaanista elämästä, koska arkkikiispan alaisena hänellä oli ainutlaatuinen mahdollisuus tavata erilaisia ihmisiä varakuninkaasta rivisotilaisiin.²³⁹

Uusien kohtaamisien näkökulmasta Goa oli rikas kohde kaukaa Alankomaista saapuneelle, tiedonhaluiselle nuorelle miehelle. Linschoten kuvaa kaupungin asukkaita seuraavasti:

In the towne and land off Goa, are resident many Heathens, Moored, (which are Mahometans) lewes, and all. strange nations bordering thereabout, everie one of them using severall customes, and superstitions in Religion.²⁴⁰

Lisäksi hän kertoo nähneensä armenialaisia ja italialaisia kauppiaita sekä arabialaisia merimiehiä.²⁴¹ 1580-luvulle tultaessa, Linschoten saapuessa *Estado da Indian* pääkaupunkiin, oli Goasta tullut kirjava ja eloisa monietninen yhteisö, jossa uskonnot sekä kaupalliset ja poliittiset intressit sekoittuivat ja elivät rinnakkain.²⁴² Ottaen huomioon edellisen luvun tapauksen japanilaisista prinsseistä ja jesuiitoista Goassa, kaupunki on selvästi toiminut erilaisten kansojen kohtaamispaikkana. Kaupunkia voi kuvaila ylirajaseksi solmukohdaksi, kun tarkastellaan ihmisten liikkumista 1500-luvulla. Portugalilaisten perustaman *Estado da Indian* voidaan nähdä olevan syy afrikkalaisten, eurooppalaisten ja aasialaisten suoraan vuorovaikutukseen. Globalisaation yksi määritelmä on, että kaukaisten paikkojen yhteisöt eivät tarvitse enää välitäksiä ollakseen yhteydessä toisiinsa, toisin kuin ennen.²⁴³ 1500-luvun Goasta oli kehittynyt ylirajaisien kohtaamisten kuuma piste ja konkreettinen esimerkki yleismaailmallisesta verkosta.

²³⁹ Pos 2004, 121.

²⁴⁰ Linschoten (1598) 1885, 222.

²⁴¹ Linschoten (1598) 1885, 223; Vol. II, 167, 266.

²⁴² Pos 2004, 118.

²⁴³ de Zwart 2016, 34.

Goa oli *Estado da Indian* pääkaupunki, joka selittää miksi siellä oli monia kansallisuuksia. Linschoten antaa muitakin selityksiä kaupungin tärkeänä protogloaalina kauppapaikkana. Goan kautta tulee esille Portugalin ja muiden valtakuntien uudenlainen vuorovaikutus. Kaupungissa oli monen eri valtakunnan lähettiläitä, jotka edustivat oman aikansa ylijärjestyksen ulkomaan politiikkaa:

In the yeare 1584, in the month of Iune, there arrived in Goa many Ambassadors, as of Persia, Cambaia, and from Samorijn, which is called the Emperour, of the Malabares, and also from the King of Cochin: and among other thinges there was a peace concluded by the Samorijn & the Malabares, with the Portingall...²⁴⁴

Linschoten mainitsee myös vuonna 1586 hukkuneen persialaislähettilään²⁴⁵, joka yritti hakea tukea Espanjalta turkkilaisia vastaan. Persialaisilla oli Linschotenin mukaan hyvät suhteet portugalilaisiin.²⁴⁶ *Itinerarion* kuvaus lähettiläistä on merkki kansainvälisten suhteiden ylläpidosta 1500-luvun protogloaalissa maailmassa. Näiden pohjalta voi päätellä, että vahvimpien valtakuntien piirissä piti ottaa huomioon sisä- ja ulkopoliittiset asiat. Goassa oleskelevien lähettiläiden kautta tulee esille erilaisten poliittisten intressien yhteen kietoutuminen 1500-luvun lopulla. Lippman Abu-Lughold on todennut, että kaikissa pyrkimyksissä kirjoittaa globaalia historiaa tulisi maailman alueita kohdella toistensa kanssa vuorovaikutteisina. Lisäksi hän näkee globalisaatioprosessin tapahtuvan kolmessa ulottuvuudessa: taloudellisessa, kulttuurisessa ja poliittisessa.²⁴⁷ Poliittisesta protoglobalisaatiosta kertoo, että Goassa eri kansat ovat tavanneet ja vuorovaikuttaneet toistensa kanssa, sopiakseen silloisesta poliittisesta tilanteesta.

Toisaalta Portugalin ja Ottomaanien välinen suhde ei ollut rauhanomaista. Goan rooli oli tärkeä kamppailussa ottomaanien valtaa vastaan:

...there was a great army prepared in Goa, both of Fustes and gallies, such as in many yeares had not beene seene, and was appointed to saile to the red sea, to drive the Turkish Galleyes away, or els to fight with them, if they could: they were [also] commanded by the Viceroy to winter [their shippes]

²⁴⁴ Linschoten (1598) 1885 Vol. II, 169.

²⁴⁵ McNeill 2006, 291. Persialla mitä luultavimmin tarkoitetaan Safavid-dynastiaa.

²⁴⁶ Linschoten (1598) 1885 Vol II, 189.

²⁴⁷ Pomper et al. 1998, 70.

in Ormus, and then to enter into the straights of Persia, lying behind Ormus, and to offer their service to Xatamas K. of Persia against the Turke their common enemy...²⁴⁸

Sotalaivaston valmistelu oli varmasti erikoinen näky Linschotenille. Jää epäselväksi, miten hän on saanut tietoonsa sotalaivaston määränpään ja tehtävän. Kiinnostavaa on myös portugalilaisten ja persialaisten liittoutuminen ottomaaneja vastaan, koska kyse oli katolisten ja muslimien välisestä yhteistyöstä. Vastaavat sotaretket ovat varmasti olleet suuri puheenaihe kaupungissa. On mahdollista, että asemallaan hän on päässyt käsiksi myös sotilaalliseen tietoon. Laivaston tukikohta Goassa oli elintärkeä tekijä ylläpitämään Portugalin vaikutusvaltaa Etelä-Aasian alueella. Sodankäynnissä tulee esille rajojen merkitys varhaismodernilla ajalla. Portugalin ja Ottomaanien valtakunnan 1500-luvun sotilaallisten yhteenottojen voidaan nähdä edustavan sotien kehittymistä globaaleiksi konflikteiksi. Tässä tapauksessa sotien juurisyyt olivat uskonnollisideologisessa kilvoittelussa. Euroopassa käyty taistelu kristittyjen ja muslimien välillä²⁴⁹ laajeni valtameripurjehduksen ja eurooppalaisen ekspansion myötä, antaen uskontojen väliselle kilpailulle globaalin laajuuden. Kuitenkin yhteinen vihollinen yhdisti kilpailevia uskontoja, kuten Portugalin ja Persian yhteistyö osoittaa. Kristillinen ja islamilainen maailma olivat sisäisesti pirstaloituneita, joka mahdollisti vastaavien liittolaisuuksien syntyä yhteisen vihollisen edessä. Syy konfliktien laajenemiselle oli myös varhaisten valtioiden keskinäisessä kilpailussa kaupankäynnistä ja turvallisuudesta, vahvistaen hallitsijoiden absoluuttista valtaa.²⁵⁰ Tavoitteisiin pääsemiseksi saatettiin ohittaa uskonnolliset erot.

Linschotenin kuvaamassa Goassa näkyi myös portugalilaisten tarve turvata valtaamiaan alueita Etelä- ja Kaakkois-Aasiassa. Hän kirjoittaa kaupankäyntiä uhkaavasta tilanteesta Malakassa:

...that is to say, the Kinges of Achein and lor lying by Malacca upon the Firme land, which rebelled against the Portingales in Malacca uppon a certaine iniurie done unto them by the Captaine there. These newes put Goa in a great alteration, for that their principall traffique is to China, Malacca, and Iapan, and the Islandes bordering on the same, which by meanes of those warres

²⁴⁸ Linschoten (1598) 1885 Vol. II, 183.

²⁴⁹ Henn 2014, 21; Coatsworth et al. 2015, 7.

²⁵⁰ Coatsworth et al. 2015, 12.

was wholly hindered: whereupon great numbers of fustes, gallies, and ships were prepared [in Goa,] to relieve Malacca...²⁵¹

Tässäkään tapauksessa ei voi olla varma, kuinka Linschoten on saanut tietää tapahtumien taustoista. Hän tuntuu tietävän paljon portugalilaisten toiminnasta, johon ovat todennäköisesti vaikuttaneet hänen monet tietolähteensä. Linschotenin tarjoaa yksityiskohtaista tietoa siitä, miten sota ja kauppa ovat olleet tärkeässä roolissa protoglobalisaatiossa. Portugali havitteli aktiivisesti taloudellista valta-asemaa ja *Estado da Indian* juurruttamista Aasiaan. Goan rooli tässä tavoitteessa tulee vahvasti esille. Goassa oli laaja rannikon myötäinen merenkulun verkosto nykyisestä Mosambikista Japaniin. Sillä oli myös monopoliasema meriliikenteessä Arabianmereltä Etelä-Kiinan merelle.²⁵² Tämän ylläpitämiseksi Goa toimi Portugalin intressien puolustuksen tärkeimpänä linnakkeena Aasiassa ja sen sijainti mahdollisti myös laajentumisen idemmäksi. Linschotenin kuvaama portugalilaisten kauppareittien puolustamisen tarve Malakkassa liittyy protoglobalisaatioon. Siinä avainasemassa olivat kaupankäynti ja sota, ja osallistujina oli omat rajansa tiedostavat valtakunnat. McNeillit ovat todenneet, että varhaismodernina aikana kauppa globalisoitui ja muuttui ensimmäistä kertaa maailmanlaajuiseksi.²⁵³ Edellä käytyjen Goaa koskevien esimerkkien mukaisesti protoglobalisaatiota edisti aseelliset yhteenotot kilpailijoita ja muita uhkia vastaan, jotta omat intressit kaupan suhteen täytyisivät.

Linschotenin antamien kuvausten perusteella Goan kaupungista myös huomaa, miten uskonto näkyi protoglobalisaatiossa. Tästä osaltaan kertoo hänen työskentelynsä Goan arkkipiispalle, joka tekee *Itinerariosta* arvokkaan teoksen tämän näkökulman kannalta. Katolisen kristinuskon laajentumisesta Aasiaan ja Goan asemasta kertoo Cochinin, Malakkan ja Kiinan piispojen alisteisuus Goan arkkipiispalle.²⁵⁴ Muita näkyviä merkkejä katolisen kristinuskon levittymisestä olivat Goan kirkot ja nunnaluostari. Myös inkvisitiolla oli kaupungissa oma rakennuksensa.²⁵⁵ Katolisen kirkon sisällä tapahtuneella vastareformaatiolla oli globaaleja seurauksia. Trenton kirkolliskokouksen päätösten jälkeen Goan perustettiin vuonna 1560 portugalilainen inkvisitio ja alueen hindulaisia alettiin kääntämään kristityiksi intensiivisemmin. Tähän kuului myös hindutemppeleiden tuhoamista.²⁵⁶ Tämä oli konkreettinen esimerkki 1500-luvun

²⁵¹ Linschoten (1598) 1885 Vol. II, 194.

²⁵² McKew 1964, 90.

²⁵³ McNeill 2006, 296–297.

²⁵⁴ Linschoten (1598) 1885, 84.

²⁵⁵ Linschoten (1598) 1885, 174–178.

²⁵⁶ Henn 2014, 47.

protoglobalisaatiosta, jossa maantieteellisesti kaukaisella tapahtumalla on seurauksia paikallisen alueen olosuhteisiin.

Uskontoon liittyvät tekijät olivat merkittävässä roolissa 1500-luvun protoglobalisaatiossa. Linschotenin teoksesta kumpuaakin kiinnostavia esimerkkejä tähän liittyen. Ne tuovat esille uskonnollisten instituutioiden ja lakien säätämisen ylijärjestyttä. Linschoten kertoo portugalilaisten asettamista laeista uskonnon harjoittamiseen liittyen:

Touching the Portingales iustice and ordinances, as well in worldly as spirituall [causes], they are [al one] as [they are] in Portingale. They dwell in the towne among [all sorts of nations], as Indians, Heathens, Moores, lewes, Armenians, Gusarates, Benianes, Bramenes, and of all Indian nations and people, which doe all dwell and traficke thereiu, everie man holding his owne religion, without constraing any man to doe against his conscience...²⁵⁷

Lainauksesta syntyy kuva, että Goassa sai vapaasti harjoittaa omaa uskoaan. Kuitenkin uskonnon harjoittamisen vapaudella oli tarkat rajat. Muuta uskoa kuin kristinuskoa ei saanut näkyvästi harjoittaa portugalilaisten hallinnoimilla alueilla. Kristityksi kääntyneet tai käännetyt henkilöt saattoivat joutua Portugalin lakien mukaisesti inkvisition rangaistavaksi, jos henkilö on jäänyt kiinni ”pakanallisen taikauskon” harjoittamisesta.²⁵⁸ Linschotenilta jää mainitsematta vuosina 1540–1560 portugalilaisten tekemät hyökkäykset Goan hindutemppeleihin. Siihen kuului myös laaja ikonoklastinen kampanja, jossa temppelien hindujumalien kuvat korvattiin katolisella kuvastolla. Linschoten pääsi näkemään kyseisen kampanjan vaikutuksen. Hindut eivät voineet enää julkisesti harjoittaa rituaalejaan temppeleissä ja vuoteen 1600 mennessä kristinuskosta kieltäytyneet hindut olivat paenneet tai karkotettu kaupungista.²⁵⁹

Protoglobalisaatio toi uusia uskontojen kohtaamisia ja usein konflikteja. Myös rauhanomaista kanssakäymistä tapahtui. Esimerkiksi nykyisen Iranin alueella sijainneen islamilainen Safavidien dynastia harjoitti suvaitsevaisuuspolitiikkaa uskontojen suhteen, koska se oli taloudellisesti kannattavaa.²⁶⁰ Linschoten antaa Goan uskonnollisesta tilanteesta näennäisesti suvaitsevan kuvan, jossa eri uskonnot elivät rinnakkain, mutta käytännössä kristinuskon ja Portugalin lakisäädökset olivat muiden yläpuolella. Burnell kertoo lähdeviitteessä, että portugalilaisten

²⁵⁷ Linschoten (1598) 1885, 181.

²⁵⁸ Linschoten (1598) 1885, 285, 183.

²⁵⁹ Henn 2014, 40.

²⁶⁰ McNeill 2006, 270.

tarjoama uskonnon harjoittamisen vapaus murtaisi kuvaa heidän harjoittamastaan tyranniasta Goassa.²⁶¹ Linschotenin tarjoaman kokonaiskuvan perusteella portugalilaisten toimintaa muiden uskontojen suhteen ei kuitenkaan voi pitää erityisen avomielisenä.

Portugalilaisten suvaitsevaisuuden rajat näkyivät myös vuorovaikutuksessa Etelä-Aasian valtakuntien kanssa. Linschoten kertoo tapauksesta, jossa portugalilaiset olivat vieneet nykyisessä Sri Lankassa olleen pyhän esineen, joka oli Burnellin lähdeviitteen mukaan Buddhan hammas.²⁶² Pegun kuningas oli kuullut tästä ja lähettänyt oman lähetystön Goaan noutamaan hammasta, mutta portugalilaiset eivät tähän suostuneet:

But the Archbishop [of Goa called] Don Gaspar, my Lords predicesor, dissuaded him from it, saying, that they being Christians, ought not to give it them againe, being a thing whereby Idolatrie might be furthered, and the Devill worshipped, but rather [they were bound by] their profession, to roote out and abolish all [Idolatrie and super stition], as much as in them lay. By whioh meanes the Viceroy was perswaded to change [his mind], and flatly denied the Ambassadors [request]: first burnt the Apes tooth, the Ashes whereof hee caused to bee throwne into the Sea.²⁶³

Varakuninkaan päätökseen polttaa pyhänä pidetty esine vaikutti arkkipiispan asema ja velvoite taistella ”paholaisen palvontaa” ja taikauskoa vastaan. Samalla tulee esille, kuinka uskonnollisten johtajien mielipide vaikutti maalliseen vallankäyttöön ja suhteisiin muihin valtakuntiin. Pegun kuninkaan lähetystön tapaaminen portugalilaisten kanssa oli esimerkki eri maailmankuvien kohtaamisesta. Linschotenin kuvaama Goa oli esimerkki protoglobalisaatiosta ja verkkojen yhdentymisestä, joka toi toisistaan eriävät uskonnolliset näkemykset suoraan kosketukseen.

Kaikkien edellä mainittujen esimerkkien perusteella Linschotenin havainnoimasta Goasta saa kuvan erilaisten maailmankuvien ja ihmisten kohtaamispaikkana. Linschotenin tekstin perusteella Goan voidaan nähdä olleen hybridi kaupunki, jossa eurooppalainen, aasialainen ja jossain määrin afrikkalainen todellisuus olivat sulautuneet yhdeksi ainutlaatuiseksi kokonaisuudeksi, goalaisuudeksi. Hybridin käsitteellä on erilaisia merkityksiä. Akira Iriye on todennut, että antropologien keskuudessa sillä tarkoitetaan monien identiteettien sulautumista joksikin

²⁶¹ Burnell 1885, 181.

²⁶² Burnell 1885, 292. Linschoten kertoo apinan hampaasta, mutta tämä on lähdeviitessä todettu virheelliseksi.

²⁶³ Linschoten (1598) 1885, 293–294.

uudeksi, ja historioitsijoiden parissa käsitteen käyttöä voisi vielä lisätä. Lisäksi hän on korostanut, että globaalin ja ylirajaisen historian tutkimusalat tulevat vääjäämättä käsittelemään hybridejä ilmiötä. Iriyen mukaan kaikki ihmisyyhteisöt olisivat hybridejä tuotteita ja että ei ole olemassa mitään ”puhdasta” kulttuuria tai kansaa. Esimerkkinä hän on nostanut Martin Bernalin teoksen antiikin Rooman ja Kreikan sivilisaatioista, jotka olivat hybridejä kokonaisuuksia. Ne olivat tulosta Pohjois-Afrikan, Lähi-Idän ja Välimeren ihmisten sekoittumisesta ja sulautumisesta keskenään.²⁶⁴

Goa oli asukkailtaan monikansallinen kaupunki, mutta tämä ei ollut ainoa merkki yhteisöjen sulautumisesta. Linschoten puhuu tekstissään *castisos-* ja *mesticos-*lapsista. Edeltävä tarkoitti hänen mukaansa portugalilaisiin perheisiin Intiassa syntyneitä lapsia ja jälkimmäinen oli portugalilaisten ja paikallisten seka-avioliitoista syntyneet lapset, niin sanotut ”puolikkaat maanmiehet” (*half countrymen*).²⁶⁵ Perheen perustaminen paikallisten kanssa oli yleistä Etelä-Aasian pienille eurooppalaispopulaatioille aina 1700-luvulle asti.²⁶⁶ Goan kaupungin valloittanut Alfonso Albuquerque kehottikin portugalilaisia sotilaita menemään naimisiin intialaisten naisten kanssa pysyvän ja vahvan asutuksen toivossa.²⁶⁷

On esitetty, että portugalilaisten hegemonia Intiassa ei ollut tehokasta. Se on voinut vaikuttaa hybridisen kaupungin syntyyn tarjoten myös ei-eurooppalaisille toimijuutta. Linschoten mainitsee Goan rikkaista intialaisista kauppiaista, jotka käyvät kauppaa omalla alueellaan kaupungin sisällä. He olivat erikoistuneet kiinalaisen posliiniin, silkin ja satiinin myyntiin.²⁶⁸ Hindujen poliittinen kyky toimia oli pysynyt dynaamisena ja vahvana. Esimerkiksi Goan brahmaaneilla²⁶⁹ oli säilynyt vahva taloudellinen asema. Hindut jopa rakennuttivat uusia temppeleitä kaupungissa hankkimillaan tuotoilla.²⁷⁰

²⁶⁴ Iriye 2013, 78.

²⁶⁵ Linschoten (1598) 1885 183–184. Burnell myös huomauttaa sivulla 183 lähdeviitteessä, että mestico-sana nimenomaan tarkoittaa hybridiä.

²⁶⁶ Middel et al. 2013, 865.

²⁶⁷ Malekandathil 2009, 14.

²⁶⁸ Linschoten (1598) 1885, 228.

²⁶⁹ dictionary.cambridge.org. Hindulaisen kastijärjestelmän korkein kasti. [haettu 5.4.2025].

²⁷⁰ Henn 2014, 45.

Linschoten kuvaa Goaa osuvasti metropoliksi.²⁷¹ Se oli hybridinen kaupunki koostuen monista eri kansallisuuksista sekä uskonnoista ja oli myös merkittävä poliittinen ja hallinnollinen keskus. Goassa kiteytyi protoglobalisointiprosessi ja verkostojen yhdentymisen aikakausi.

²⁷¹ Linschoten (1598) 1885, 175.

4 Loppuluku

Alankomaalaisen Jan Huygen van Linschotenin *Itinerario*-teoksen pohjalta voi tutkia 1500-luvun protoglobalisaatiota. Globalisaation määrittelylle ja ajoitukselle ei ole yhtä selkeää linjaa ja siksi haluan osallistua ilmiön tutkimukseen historiallisen näkökulman kautta. Tarkoituksena on osoittaa, että globalisaation juuret ovat kaukana menneisyydessä ja sen voidaan käsitellä alkaneen jo ennen 1800–1900-lukujen modernia aikaa. *Itinerarion* kuvaama varhaismodernin ajan globalisaatio oli hitaampi prosessi, jonka myötä tutkielmassani käytän protoglobalisaatiota.

Linschoten vietti viisi vuotta portugalilaisten hallinnoimassa Goan kaupungissa Intiassa, tästä syystä hänen henkilökohtaisia havaintojaan on pitänyt rajata kyseiseen kaupunkiin. *Itinerarion* tekee kuitenkin kiinnostavan ja arvokkaan teoksen se, miten sen kautta on mahdollista hahmottaa laajoja kokonaisuuksia ja monimutkaisia ilmiöitä. Jesuittaveljeskunnan toiminta Aasiassa kertoo katolisen kristinuskon globaalista ja ylirajaisesta luonteesta, josta japanilaisien prinssien vieminen Eurooppaan oli yksi esimerkki. Ylirajainen liikkuvuus mahdollisti uusia kulttuurisia kohtaamisia, joissa vahvistettiin omaa identiteettiä usein muiden kustannuksella, mutta missä myös syntyi jotain uutta hybridi-käsitteen näkökulmasta. Linschotenin kuvaama Goa on vain yksi esimerkki protoglobalisaation näkymisestä yhden kaupungin kohdalla. Kiinnostavaa olisi tutkia muiden varhaismodernien kaupunkien globaalien verkostoituneisuuden laajuutta.

McNeillien ajatus yleismaailmallisesta verkosta oli hyödyllinen työkalu jäsentämään *Itinerarion* kuvaamaa 1500-luvun maailmaa. McNeillit ovat korostaneet, että 1500-luvulla alkoi yleismaailmallisen verkoston laajentuminen ja yhdentyminen, koska valtameripurjehdus mahdollisti yhteydet maantieteellisesti kaukaisten paikkojen välillä. Prosessin alku ulottui lähinnä rannikkokaupunkeihin, kuten Goaan, koska meret olivat tärkeimpiä kulkureittejä niin lähelle kuin kauas. 1500-luvun protoglobalisaation kannalta oleellisia olivat valtamerien äärellä elävät yhteiskunnat, joista löytyi tarpeeksi inhimillisiä ja taloudellisia resursseja, laivanrakennus- ja navigointitaidon lisäksi. Yleismaailmallinen verkko alkoi kehittyä kohti nykyistä laajuuttaan 1500-luvulta eteenpäin. Verkossa liikkuvat ihmiset, eläimet, kauppatavarat, uskonnot, tieto, tavat ja taudit. Protoglobalisaatio nopeutti liikkuvuutta verkossa, mutta sen tahti pysyi suunnilleen samana 1800-luvulle asti.

Linschotenin mainitsemat hopearahat ovat esimerkki protoglobaalin maailman verkostoitumisesta. Kiinan sisäinen verotuksen muutos vaikutti hopean maailmanmarkkinoihin. Espanja oli saanut haltuunsa rikkaita hopeaesintymiä Amerikassa ja pystyi vastaamaan kasvaneeseen kysyntään. Espanjalaiset hopearahat päätyivät kauppaverkoston kautta ympäri maailmaa, mukaan lukien Goaan. *Itinerariossa* hopearahat olivat arkipäiväisiä maksuvälineitä, mutta niiden taustalla oli laajempia tapahtumia ja ilmiöitä. Espanjan Etelä-Amerikan hopeakaivoksilta virtasi protoglobalisaation vaatimaa valuuttaa eurooppalaisten ekspansion myötävaikutuksella.

Itinerarion ja Linschotenin avulla voidaan tutkia varhaista eurooppalaisten ekspansiota. Ne näkyivät tekstissä esimerkiksi diplomaattisena suhteiden ylläpitämisenä toisiin valtakuntiin, liittoutumisina, sodankäyntinä omia intressejä uhkaavia vastaan, uteliaisuutena, toiseuttamisena ja matkakirjoina. Eurooppalaisilla ei ollut vielä 1500-luvulla globaalia valtaa. Ottomaanien valtakunta, Safavidien Persia, Kiina ja Kaakkois-Aasian valtakunnat olivat tasaveroisia ja osin ylivoimaisia Aasiassa. Eurooppalaisten merentakaiset valloitukset olivat alueiltaan ja väkimäärältään vielä liian pieniä ylläpitämään hegemoniaa paikallisiin nähden. Sotateknologian ja laivanrakennuksen kehittyneisyys riittivät vain tiettyyn pisteeseen asti. *Itinerario* kuitenkin osoittaa tiedon merkityksen eurooppalaisessa ekspansiossa. 1500-luvulta lähtien alettiin hiljalleen luomaan kokonaiskuvaa maailman eri alueista. Eurooppalaisen valtiokehityksen kannalta oli tärkeää kartoittaa kaikki mahdollisuudet luoda vaurautta omalle yhteiskunnalle, kuten Linschoten teki.

Itinerario ja Linschoten olivat merkittävässä asemassa mitä tulee Alankomaiden sekä Englannin saapumiseen Aasiaan haastamaan Espanjan ja Portugalin asemia. Tietoa tarvittiin monipuolisesti kaikesta mahdollisesta, joka helpottaisi Aasiassa toimimista, etenkin kaupallisesta näkökulmasta. Tähän kuului paikallisia ihmisiä ja kulttuureja koskeva tieto. Sitä tarvittiin, jotta osattiin toimia heidän kanssaan. Samalla oli pidettävä etäisyyttä kolonisoitaviin, vedoten eurooppalaisen sivistyksen ja moraalin paremmuuteen. Linschotenin tarkoitus oli olla hyödyksi Alankomaiden ylimmälle johdolle. Tiedoillaan hän tarjosi parempia edellytyksiä tehdä tuottoa Aasian kaupalla. Näin hän auttaisi Espanjasta irtautuvaa kotimaataan. Kun *Itinerariota* käännettiin eurooppalaisille kielille, sen sisältämät kuvaukset eri kansoista olivat vaikuttamassa negatiivisesti käsityksiin ei-eurooppalaisista ihmisistä.

Itinerarion synnyn taustalla oli joukko ihmisiä, jotka toimivat lähteinä teokselle. Linschoten lainasi muista kirjallisista lähteistä osia, ja hyödynsi myös suullista tietoa, jota hän sai muilta

eurooppalaisilta. Näiden kautta hänen oli mahdollista kirjoittaa paikoista, jonne hän ei itse matkustanut. Teoksen intertekstuaalisuus tulee esille kopiointina ja viittauksina muihin teoksiin. Kiinnostavaa olisikin tutkia muita varhaismodernin ajan matkakirjoja niiden taustalla vallitsevien tiedollisten verkostojen näkökulmasta. Kuinka yleistä matkakirjallisuudelle oli käyttää monia tietolähteitä 1500-luvulla? Näitä voisi verrata myöhempien vuosisatojen matkateoksiin, jotta voitaisiin havaita muutoksia tiedon kokoamisessa ja jakamisessa. Mahdollista olisi myös tutkia kirjoittajien välistä yhteistyötä teosten laatimisessa, mutta myös luvatonta tekstien lainaamista. Ainakin *Itinerarion* kohdalla tuntuu, että varhaismodernin ajan teosten laatimisessa ilmeisesti sai vapaasti käyttää muiden teosten sisältöä. Voi olla, että Linschoten tarvitsi muiden teosten tietoja paremman kokonaiskuvan laatimiseen ja tiedollisten aukkojen peittämiseen. Tämä saattoi olla oman ajan ihanne vastaavien teosten kanssa tai vain Linschotenin henkilökohtainen tavoite. Olisikin kiinnostavaa selvittää, kuinka pitkälle lainaamisen rajat menivät matkakirjallisuudessa.

Tutkimuksen rajat näkyvät myös lähteen näkökulman tasolla. *Itinerario* on lähteenä monipuolinen mitä tulee historialliseen tutkimukseen, mutta kaikkien lähteiden kohdalla on omat haasteensa. Tässä tapauksessa menneisyyden maailmaa tutkitaan eurooppalaisesta näkökulmasta, joka on selkeästi vaikuttanut tekstin sisältöön. Muita teoksessa esiintyviä ihmisryhmiä täytyy tulkita Linschotenin kirjoitusten läpi, mikä vaikeuttaa heidän tuomistaan esiin toimijoina. Euroopan ulkopuolisilla kansoilla oli oma roolinsa protogloobaalissa verkossa. Heillä ei ainoastaan ollut vastaanottajan asema, vaan protogloobaalissa verkossa verkostot vaikuttivat aina toisiinsa. Kuitenkin on todettava, että *Itinerarion* kaltaisia lähteitä on eniten saatavilla, joten eurooppalaisten näkökulmaa on helpompaa tutkia. Euroopan ulkopuolisia näkökulmia ja toimijuutta on etsittävä kriittisesti näistä lähteistä.

Itinerario tarjosi myös eurooppalaisesta näkökulmasta rajatun aiheen tutkia protoglobalisatiota. Linschoten oli kotoisin nykyisestä Alankomaista, joka taisteli itsenäisyydestään Espanjan imperiumista. Hänen kohdallaan korostuu mahdollisuuksien rajallisuus. Lukutaito, koulutus ja kirjojen hankkiminen olivat vielä varhaismodernina aikana vain yhteiskunnan ylimmille luokille mahdollista. Vain harva pääsi kokemaan Euroopan ulkopuolisen maailman, ja kirjoittamaan siitä tuleville sukupolville. Koko mantereen tasolla Eurooppa ei ollut varhaismodernina aikana yhtenäinen alue. Uskonnolliset kiistat tekivät siitä hajanaisen. Eroja oli myös yhteiskuntien valmiudessa ulottaa vaikutusvaltaansa uusille alueille, kuten Espanja ja Portugali tekivät 1500-luvulla ja Englanti ja Alankomaat 1600-luvulla. Linschoten oli avaamassa tietä

Alankomaiden Itä-Intian kauppakomppanialle Aasiassa *Itinerarion* sisältämällä tiedolla. Luontevaa olisi jatkaa alankomaalaisten osallistumista protoglobalisaatioon Linschotenin jälkeen. Alankomaista tuli muun muassa aikansa taitavimmat karttojen tekijät. Alkuperäisessä *Itinerariossa* oli myös karttoja ja kuvitusta, mutta vuoden 1885 englanninkielisessä uudelleenjulkaisussa nämä puuttuivat. Kartat ovat selkeä mittari protoglobalisaation etenemiselle varhaismodernilla ajalla. Karttoihin heijastuu lisääntynyt tieto maapallosta, meristä, mantoista ja saarista. Matkakirjojen muut kuvitukset tukevat myös tekstin sisältöä. Tutkielmani kannalta visuaaliset elementit eivät olleet tarpeellisia, mutta ne olisivat varmasti ymmärtämään paremmin matkakirjallisuutta lähdeaineistona.

Linschotenin työ ei loppunut *Itinerarion* valmistumisen jälkeen. Hän osallistui alankomaalaisen Willem Barentsin Jäämerelle kohdistuneeseen retkikuntaan, jonka tarkoitus oli löytää pohjoinen merireitti Aasiaan. Tätäkin retkeä Arktiselle alueelle voisi tutkia protoglobalisaation näkökulmasta. Arktinen alue on nykyään noussut esille tärkeänä geopolitiittisesti, mutta entä menneisyydessä? Miten arktinen alue osallistui yleismaailmalliseen verkkoon tai minkälainen kilpailu arktisesta alueesta oli varhaismodernina ajalla? Millaisia kulttuurisia kohtaamisia ilmeni pohjoisten kansojen ja muiden välillä? Lopuksi voi todeta, että Linschotenissa korostui uteliaan yksilön loppumaton kiinnostus nähdä maailmaa ja kirjoittaa siitä jälkipolville. Tästä syystä varhaismodernin ajan tutkimusmatkailijat ovat kiinnostava historiallisen tutkimuksen kohde, sillä näiden lähteiden avulla maailma tuntuu avautuvan ensimmäistä kertaa globaalilla tasolla.

Lähteet

Alkuperäislähteet

Linschoten, Jan Huygen van: *The voyage of John Huyghen van Linschoten to the East Indies: from the old English translation of 1598, the first book containing his description of the East. Volume I.* Toim. Burnell, Arthur Coke. Käänt. William Philip. Hakluyt Society, Lontoo (1885) 2010.

Linschoten, Jan Huygen van: *The voyage of John Huyghen van Linschoten to the East Indies: from the old English translation of 1598, the first book containing his description of the East. Volume II.* Toim. P.A. Tiele. Käänt. William Philip. Cambridge University Press (1885) 2010.

Sähköiset aineistot

hakluyt.com. The Hakluyt Society. <https://www.hakluyt.com/> [haettu 20.8.2025.]

Britannica. Hakusanat: Erasmus, Ming, Orientalism, Ortelius, Sir Francis Drake, Sir Walter Raleigh. <https://www.britannica.com/> [haettu 23.10.2025; 24.10.2025; 15.7.2025; 23.10.2025; 2.9.2025; 2.9.2015.]

Kielitoimiston sanakirja. Hakusanat: synkretismi. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/> [haettu 5.4.2025].

Cambridge Dictionary. Hakusanat: Brahman. <https://dictionary.cambridge.org/> [haettu 5.4.2025].

TEPA-Termipankki. Hakusanat: stereotypia. <https://termipankki.fi/tepa/fi/> [haettu 31.7.2025.]

Tutkimuskirjallisuus

Calvi, Giulia: Cultures of Space: Costume Books, Maps, and Clothing between Europe and Japan (Sixteenth through Nineteenth Centuries). *Tatti studies*. University of Chicago Press, Chigaco, Vol.20 (2) 2017, 331–363.

Coatsworth, John & Cole, Juan & Hanagan, Michael P. & Perdue, Peter C. & Tilly, Charles & Tilly, Louise. *Global Connections, Politics, Exchange, and Social Life in World History. Volume II: Since 1500*. Cambridge University Press 2015.

de Vries, Jan: The Limits of Globalization in the Early Modern World. *Economic History Review*. Blackwell Publishing Ltd, Oxford, Vol.63 (3) 8/2010, 710–733.

de Zwart, Pim: *Globalization and the Colonial Origins of the Great Divergence : Intercontinental Trade and Living Standards in the Dutch East India Company's Commercial Empire, C. 1600–1800*. 1st ed. Brill, Leiden; Boston 2016.

Dekker, Rudolf: Dutch travel journals from the 16th century to the early 19th centuries. *Lias. Sources and Documents relating to the Early Modern History of Ideas*. Academic Publishers Associated, Vol. 22 1995, 277–300.

Ellin, William: THE ITINERARY OF JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN: KNOWLEDGE, COMMERCE, AND THE CREATION OF THE DUTCH AND ENGLISH TRADE EMPIRES. The College of Arts and Science and Department of History, Miami University 2021.

Gerritsen, Anne; Giorgio, Riello: *The Global Lives Of Things: The Material Culture of Connections in the Early Modern World*. 1st ed. Routledge, Lontoo; New York 2015.

Henn, Alexander: *Hindu-Catholic Encounters in Goa: Religion, Colonialism, and Modernity*. Indiana University Press, Bloomington; Indiana 2014.

Holmberg, Eva Johanna: *Writing Mobile Lives, 1500–1700*. Cambridge University Press, New York 2024.

Iriye, Akira: *Global and Transnational History: The Past, Present, and Future*. 1st ed. Palgrave Macmillan, Lontoo 2013.

Kamps, Ivo: Colonizing the colonizer: A dutchman in Asia Portuguesa. *Travel knowledge: European "Discoveries" in the early modern period*. Toim. Kamps, Ivo; Singh, Jyotsna G. 1st ed. Palgrave Macmillan, New York 2001, 160–183.

Lippman Abu-Lughold, Janet: The world system perspective in the construction of economic history. *World History - Ideologies, Structures, and Identities*. Ed. by: Philip Pomper, Richard H.Elphick, Richard T.Vann. Malden Mass, Blackwell, 1998.

Maclean, Gerald: Early Modern Travel Writing (1): Print and Early Modern European Travel. *The Cambridge History of Travel Writing*. Toim. Nandini Das; Tim Youngs. Cambridge, UK; Cambridge University Press, New York 2019.

Malekandathil, Pius: City in Space and Metaphor: A Study on the Port-city of Goa, 1510–1700. *Studies in history (Sahibabad)*. SAGE Publication, New Delhi, Intia, Vol.25 (1) 2009 13–38.

Mazlish, Bruce: Ecumenical, world and global history. *World History - Ideologies, Structures, and Identities*. Ed. by: Philip Pomper, Richard H.Elphick, Richard T.Vann. Malden Mass, Blackwell, 1998.

McNeill, John Robert; William Hardy: *Verkottunut ihmiskunta. Yleiskatsaus maailmanhistoriaan*. Käänt. Natasha Vilokkinen. Sivilisaatiohistoria-sarja, 2.painos, Vastapaino, Tampere, 2006.

McPherson, Kenneth: *The Indian Ocean: a history of people and the sea*. Oxford University Press, Delhi (1993) 1998.

Meersbergen, Guido van: Writing East India Company History after the Cultural Turn: Interdisciplinary Perspectives on the Seventeenth-Century East India Company and Verenigde Oostindische Compagnie. *Journal for Early Modern Cultural Studies*. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, Vol.13 (3) 2017, 10–36.

Middel, Matthias; Roura i Aulinas, Lluís; European Science Foundation: *Transnational challenges to national history writing*. Palgrave Macmillan, Basingstoke 2013

Murdock, Graeme: Dress, Nudity and Calvinist Culture in Sixteenth-Century France. *Clothing Culture, 1350–1650*. Toim. Catherine Richardson. Routledge, Oxford (2004) 2016.

Parr McKew, Charles: *Jan Van Linschoten: Dutch Marco Polo*. Crowell 1964.

Pond, Shepard: The Spanish dollar: The World's Most Famous Silver Coin. *Bulletin of the Business Historical Society*. Cambridge University Press, Cambridge, Vol.15 (1) 1941, 12–16.

Pos, Aerie: A Stranger's Testimony: Some of Jan Huygen van Linschoten's Views on and from Goa Compared with Portuguese Sources. *Itinerario*. Cambridge University Press, UK, Vol.28 (2) 2004, 117–134.

Rodden, Hector: Orientalism is a Partisan Book': Applying Edward Said's Insights to Early Modern Travel Writing. *History compass*. Blackwell Publishing Ltd, Hoboken. Vol.14 (4) 2016, 168–188.

Rowen, Herbert H.: *The Low Countries in Early Modern Times*. Harper & Row, New York 1972.

Rothermund, Dietmar: *An economic history of India – from pre-colonial times to 1991*. 2. ed. Routledge, Lontoo 1993.

Russel, Camilla: Becoming “Indians”: The Jesuit Missionary Path from Italy to Asia. *Renaissance and Reformation*. Iter Press, Toronto, Vol. 43 (1) 2020, 9–50.

Said, Edward: *Orientalismi*. Käänt. Kati Pitkänen. Gaudeamus University Press, Helsinki (1978) 2011.

Saldanha, Arun: The Itineraries of Geography: Jan Huygen van Linschoten's Itinerario and Dutch Expeditions to the Indian Ocean, 1594–1602. *Annals of the Association of American Geographers*. Taylor & Francis Group, Abingdon, Vol.101 (1) 2011, 149–177.

Salonia, Matteo: *Travel Writings on Asia - Curiosity, Identities, and Knowledge Across the East, c. 1200 to the Present*. Toim. Christian Mueller; Matteo Salonia. 1st ed, Springer Nature Singapore, Singapore 2022.

Saunier, Pierre-Yves: Transnational History – Introduction. *Transnational History*. Bloomsbury Publishing, Lontoo 2013.

Scammel, Geoffrey Vaughan: *The world encompassed - The First European Maritime Empires c. 800–1650*. Methuen, Lontoo 1981.

Scholte, Jan Aart: *Globalization – a critical introduction*. St.Martin's Press, New York; Macmillan Press, Basingstoke 2000.

Urponen, Maija: *Ylirajaisia suhteita*. Helsinki 2010.

Vila-Santa, Nuno: A Spy or a Go-between?: Jan Huygen van Linschoten, the Itinerario and the Rise of Dutch Overseas Expansion (1583–1611). *Knowledge Exchanges Between Portugal and Europe: Maritime diplomacy, Espionage, and Nautical Science in the Early Modern World (15th-17th Centuries)*. 1st ed. Amsterdam University Press, Amsterdam 2024.

Williams, Lea E.: *Southeast Asia: a history*. Oxford UP, New York 1976.

Wirta, Kaarle; Tikka, Katja; Hannula, Henri; Kananoja, Kalle: *Suurvallan rakentajat*. Gaudeamus 2023.

Zinkina, Julia; Christian, David; Ginin, Leonid; Ilyin, Ilya; Andreev, Alexey; Aleshkovski, Ivan; Shulgin, Sergey; Korotayev; Andrey: *A Big History of Globalization - the emergence of a World System*. Springer Nature Nature Switzerland AG, Sveitsi 2019.